

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka a literatury

Diplomová práce

Specifika slovníku rodilých mluvčích ve vybraných
obcích na Domažlicku

Specific features of spoken language of native
speakers in selected locations in the county of
Domažlice

Zpracoval: Petr Kříž

Vedoucí diplomové práce: PhDr. et PaedDr. Zbyněk Holub, Ph.D

Studijní obory: Učitelství občanské výchovy pro 2. stupeň ZŠ

Učitelství českého jazyka a literatury pro 2. stupeň ZŠ

ANOTACE

Tato práce je zaměřena na zjištění současného stavu chodského nářečí, jež tvoří součást jihozápadočeské nářeční skupiny.

Zabývá se především studiem lexikální stránky výše zmíněného dialektu, stranou však nezůstává ani hláskosloví a tvarosloví. Základní část této práce tvoří tematický a diferenční slovník, které podávají souhrnný obraz slovní zásoby chodského nářečí na základě výzkumu prováděného v letech 2004 – 2007. Práce je dále doplněna kapitolou mapující historický vývoj studované lokality a nechybí ani obecné informace ohledně dialektologie a dialektologického výzkumu.

V příloze je možno nalézt přepsané promluvy respondentů.

SYNOPSIS

This thesis is aimed at the current state of Chod dialect which is a part of South-West Bohemian dialectal group.

It deals first of all with the study of lexical level of the dialect mentioned above, however phonology as well as morphology is also concerned. The basic part of the thesis is consisted of thematic and differential dictionaries which reflect the current state of vocabulary of Chod dialect based upon the research done between 2004 – 2007. The thesis is completed with the chapter describing a historical development of the explored area and general information on dialectology and dialectal research is also included.

The extra materials involve transcribed utterances of informants.

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji panu PhDr. et PaedDr. Zbyňku Holubovi, Ph.D. za pomoc a cenné podněty při zpracování mého diplomového úkolu.

Dále děkuji paní PhDr. Blance Psutkové a všem respondentům z obcí Klenčí pod Čerchovem, Postřekov a Díly za to, že se nechali přemluvit k rozhovorům.

V neposlední řadě děkuji všem, kteří se mnou výjezdy podnikli: Lucii Fiřtové, Adéle Jelínkové, Kateřině Pokorné, Petře Šitnerové, Lukáši Lisovi a Pavlu Staškovi.

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracoval samostatně, pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě, fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

V Českých Budějovicích, dne 20. 4. 2008

.....

OBSAH

strana

OBSAH	5
ÚVOD	7
1. CHODSKO	10
1.1 Historie Chodska	10
1.2 Představení obcí	11
1.2.1 Postřekov	11
1.2.2 Klenčí pod Čerchovem	12
1.2.3 Díly	14
2. VÝVOJ NÁŘEČNÍHO VÝZKUMU A PŘEHLED DOSAVADNÍHO BÁDÁNÍ NA CHODSKU	16
3. DIALEKTOLOGIE	20
3.1 Předmět dialektologie	20
3.2 Metody dialektologie	21
3.3 Diferenciace	22
3.4 Vymezení pojmu dialekt	23
3.5 Utváření nářeční diferenciace	25
3.6 Hranice nářečí	26
4. JAZYKOVĚDNÁ CHARAKTERISTIKA	27
4.1 Rozvržení českých nářečí	27
4.2 Znaky jihozápadočeské nářeční podskupiny	28
4.3. Charakteristika nářečí v západních Čechách	28
4.3.1 Samohlásky	28
4.3.2 Souhlásky	29
4.4 Charakteristika okrajového úseku domažlického	30
4.4.1 Diferenční znaky hláskoslovné	31
4.4.2 Diferenční znaky tvaroslovné	34
4.5 Zachycené hláskoslovné a tvaroslovné jevy	35

5.	NÁŘEČNÍ SLOVNÍ ZÁSoba A JEJÍ HODNOCENÍ	39
5.1	Typy nářečních slovníků	40
5.2	Sběr materiálu a transkripce	41
5.3	Výstavba slovníku a hodnocení dialektismů	43
5.4	Lemmatizace	45
5.5	Sestavování slovníků	45
6.	TEMATICKÝ SLOVNÍK	46
6.1	Tématický slovník jako odraz způsobu života	49
7.	DIFERENČNÍ SLOVNÍK	51
8.	LEXIKÁLNĚ SÉMANTICKÁ ANALÝZA	62
8.1	Přejímky slov	62
8.2	Charakteristika dialektismů	65
8.3	Synonymie	67
8.4	Polysémie	68
8.5	Homonymie a paronymie	68
8.6	Frazémy	68
8.6.1	Frazémy nevětné slovesné	69
8.6.2	Frazémy nevětné neslovesné	70
8.6.3	Frazémy větné slovesné	71
8.7	Charakteristika expresivity slov	71
	ZÁVĚR	73
	POUŽITÁ LITERATURA	75
	SEZNAM PŘÍLOH	78
	SEZNAM RESPONDENTŮ	79
	PROMLUVY RESPONDENTŮ	80

ÚVOD

Tato práce se věnuje problematice chodského nářečí, které řadíme mezi nářečí jihozápadní a představuje okrajový úsek západočeský. Spolu s jihočeským Doudlebskem představuje jednu z archaických oblastí českého jihozápadu. Smyslem této práce je posoudit současný stav kdysi slavného nářečí, které je pustošeno jednak vlivem moderní doby, jež nechává jen malý prostor pro tradici a folklor, jednak migrací obyvatelstva v průběhu minulého století, která odvádí řadu lidí z venkova do měst. Taktéž nesmíme opomenout úbytek obyvatel, kteří dosud aktivně užívají chodský dialekt.

Poprvé jsem se vydal na Domažlicko na podzim roku 2004. Tehdejší výjezd byl proveden v rámci studentského cvičení dialektologického semináře. Rozhodli jsme se, že si jazykovědný výzkum spojíme s příjemným výletem, a proto padla volba na Chodsko. Tenkrát mne ještě nenapadlo, že se sem budu vracet, abych zde sesbíral materiál potřebný k vyhotovení diplomové práce.

Ovšem než jsem se znovu vydal na jihozápad Čech, musel jsem prodělat nezbytnou teoretickou přípravu. Tu obnášelo studium veškerých dostupných materiálů, které mi doporučil nebo dokonce osobně zapůjčil vedoucí mé diplomové práce PhDr. et PaedDr. Zbyněk Holub, Ph.D. Jednou ze souhrnných prací, která se zabývala „chodským“ nářečím, byl Dialektický slovník chodský J.F. Hrušky. Ale toto dílo bylo vydáno již v roce 1907 a rozhodně nevypovídá o dnešním stavu. Taktéž materiál pro Jindřichův a Kotalův Chodský slovník byl sesbírán v první polovině 20. století. Avšak já jsem si dal za úkol zmapovat současný stav, a proto se mými studijními materiály staly i diplomové práce dnes již absolventek Západočeské univerzity v Plzni, Evy Kejvalové a Lenky Osvaldové.

Další díla, především Česká nářečí jihozápadní I, II Jaroslava Voráče a Západočeská vlastivěda Lumíra Klimeše (dialektologickou část zpracoval též Jaroslav Voráč), se mi stala zdroji pro charakteristiku gramatické stránky, tedy pro popsání hláskoslovných a tvaroslovných odlišností chodského nářečí od ostatních českých nářečí.

Teprve po prostudování výše uvedených materiálů jsem zahájil samotný souvislý výzkum, kdy jsem se snažil sbírat chodské nářeční lexémy. Výzkum jsem provedl ve třech obcích Horního Chodska, v Klenčí pod Čerchovem, Postřekově a Dílech (Novém Postřekově). Někdy jsem na Domažlicko vyjížděl sám, někdy za účasti mých kolegů.

Naprosto nezbytné bylo zajistit, abychom měli dostatečné množství informantů. Toto byl zpočátku značný problém, protože žijí v Českých Budějovicích, které jsou od Klenčí a Postřekova vzdáleny 150 kilometrů. Samozřejmě jsem ve zmíněných obcích nikoho neznal. Ale při výzkumu v obci Postřekov nás místní lidé poslali za panem Františkem Kuželkou, který byl dlouhá léta vedoucím národopisného postřekovského souboru. Pan a paní Kuželkovi projevíli velikou ochotu, a nejenže s námi dvě hodiny rozmlouvali, ještě nás pan Kuželka dovedl ke své tchýni, paní Anně Buršíkové, a pomohl nám ji přemluvit k rozhovoru, kterého se též zúčastnil. Pomoc při získávání respondentů nám také prokázala pracovnice muzea Jindřicha Šimona Baara v Klenčí, paní Eva Buršíková¹, která nám domluvila rozhovor s naším nejstarším informantem, panem Sokolem (1913)².

V obci Díly jsme žádné předem domluvené rozhovory s respondenty neměli, paní Línkovou jsme takzvaně „odchytli na ulici“. Rozhovor s nejmladším informantem Janem Jahnem (1982) se uskutečnil večer po postřekovské pouťové zábavě.

V Klenčí pod Čerchovem nám neocenitelnou pomoc poskytla dr. Blanka Psutková. Nejprve nám „dala k dispozici“ svou tchýni, paní Marii Psutkovou a pak nám zprostředkovala rozhovory s paní Šerlovskou a paní Mathauserovou (která se projevila jako zdatná znalkyně kroje, jídel i polních prací). Jak je z příložených přepsaných rozhovorů patrné, většina respondentů byla narozena před rokem 1950, ovšem důležité informace (především ohledně masopustu) nám poskytl i příslušník mladší generace, pan Jahn. Celkem jsme vedli rozhovory s devíti respondenty.

---

¹ Obě paní Buršíkové nejsou v příbuzenském vztahu. Toto příjmení je v Postřekově poměrně běžné.

² Tento rozhovor se uskutečnil v roce 2004 při prvním výjezdu na Domažlicko.

Nutno podotknout, že po překonání počátečních bariér byli všichni informanti velmi ochotní a pohostinní, a znovu jim děkuji. Na vlastní kůži jsem se přesvědčil, že práce dialektologa je sice velmi náročná, a to po stránce jak duševní a fyzické, tak i časové a materiální, ale zároveň je také krásná a může obohatit mnoha zajímavými a neopakovatelnými zážitky.

K rozhovorům s respondenty jsem přistupoval několikerým způsobem podle konkrétní situace. Nejdříve jsem nechal respondenty volně vyprávět a snažil se je co nejméně přerušovat. Poté jsem se podrobněji zaměřil na tu oblast, v níž projeví největší znalosti (paní Kuželková nám důkladně popsala chodský kroj /za pomocí pana Kuželky/, paní Mathauserová polní práce atd). Jako pomůcka posloužily i fotografie (především při otázkách směřovaných na chodský kroj). Souvislé promluvy respondentů jsme nahrávali na diktafon a poté přepsali dialektologickou transkripcí. Jejich části jsou přiložené k této práci jako příloha.

Získaná slova jsem rozdělil do tematických okruhů a sestavil tematický slovník, který je tvořen třemi základními onomaziologickými kategoriemi (1. Vesmír a svět kolem nás, 2. Člověk, 3. Obecné vztahy). Každé téma je dále členěno na konkrétnější oblasti. Celkem je součástí tematického slovníku 20 témat.

Následně jsem vypracoval slovník diferenční, který vedle výkladu významu postihuje i gramatickou stránku jednotlivých lexémů. Význam slov byl vysvětlován na základě Balharova Českého jazykového atlasu, Hruškova Dialektického slovníku chodského nebo podle výpovědí respondentů. Diferenční slovník je propojen s tematickým na základě odkazů na příslušnou oblast.

Lexémy z tematického slovníku jsme podrobili lexikálně sémantické analýze, kde jsme se zaměřili především na přejímky slov, charakteristiku dialektismů, synonymii, polysémii a popis frazémů.

Práce se snaží podat obraz současného stavu chodského nářečí především po stránce lexikální, ale i gramatické.

1. CHODSKO

1.1 Historie Chodska

O Chodech³, dávných strážcích hranic se zmiňují již nejstarší kronikáři. První zmínka o Chodech se váže k roku 1040 a je zachycena v Dalimilově kronice ze 14. století. Dalimil stručně shrnuje vítězství českého knížete Břetislava nad německým císařem Jindřichem III. Chodové byli polosvobodní obyvatelé jedenácti pohraničních vesnic, poddaní přímo panovníkovi české země. Jejich úkolem bylo střežit českou stranu hranic s Německem. Zakládaly se zde nové osady, obyvatelstvo se přistěhovalo. Z těchto vsí pak byly některé panovníkem pověřeny, aby chránily hranice proti nepříteli.

První písemná zmínka o jedenácti vsích domažlických Chodů je v listině ze 16. března 1325. Touto listinou dával český král Jan Lucemburský svým poddaným domažlickým Chodům první privilegia.

K nejdůležitějším z privilegií, kterými byli za své služby odměněni, patřila osobní svoboda. Od roku 1325 do roku 1612 se dostalo Chodům od českých panovníků 24 privilegií. Byli osvobozeni od roboty, neplatili clo ani mýto, směli volně lovit zvěř, svobodně se ženit a provozovat řemeslo. Měli vlastní samosprávu, volili si královského vrchního chodského rychtáře, 12 konšelů, písaře a posla pověřeného vybíráním daní.

Jedenácti privilegovaným chodským vsím zůstal jednotný způsob života. Chodové se stali hraničáři, kteří měli střídavě podle vesnic nepřetržitě střežit hranice. Chodové při pochůzkách zjišťovali, zda české zemi nehrozí nebezpečí vpádu nepřítelů, zda nedošlo k posouvání hraničních mezníků nebo jestli sousedé netěží na českém území dříví nebo se tu dokonce neusazují.

---

³ Slovo Chod může být odvozeno od jejich služby, chodit po hranicích (Holub, Lyer, 1992, s.191). Jiný výklad uvádí Jaromír Spal (in Klimeš, 1992, s. 38): „chod, chodek“ znamenalo ve staročeštině rolník nebo pěšák, odtud název Chodové – královi poddaní usazení ke strážní službě proti nepříteli a pytlákům.

V 15. století v souvislosti s profesionalizací vojska začali Chodové ztrácet svůj vojenský význam. Hranice byly vymezeny písemnými smlouvami a původní funkce Chodů, tedy obnovování značek na hranicích (ochrana hraničních mezníků) ztratila na svém významu. Panovníci tedy své chodské vesnice začali prodávat šlechtě, která Chodům začala omezovat jejich práva. Útlak se stupňoval za vlády Švamberků, vrcholu dosáhnul za vlády rodu Lamingerů. Roku 1630 byli Chodové prodáni Wolfu Vilému Lamingerovi, který jejich výsady úplně zrušil. Chodům se nelíbilo, jak se s nimi jedná a proto se často odvolávali k soudům i k samotnému císaři. Bouřili se především proti robotě. Celý spor se táhl několik desítek let a Chodové nakonec boj prohráli a stali se robotníky.

Po smrti Wolfa Maxmiliána Lamingera (Lomikara) byli Chodové roku 1697 prodáni Jiřímu Jindřichu Stadionovi a v majetku rodiny Stadionů zůstali až do roku 1848.

1.2 Představení obcí

Pro účely dialektologického výzkumu byly vybrány tři obce Horního Chodska⁴, a to městyse Klenčí pod Čerchovem a obce Postřekov a Díly (Nový Postřekov). Klenčí pod Čerchovem a Postřekov jsou dvě z původních jedenácti historických svobodných chodských obcí.

1.2.1 Postřekov⁵

Postřekov leží asi deset kilometrů západně od Domažlic v nadmořské výšce 470 metrů a byl nejzápadnější, největší a nejrázovitější chodskou vesnicí.

---

⁴ Rozdělení Dolního a Horního Chodska je dáno nadmořskou výškou. Do historického Dolního Chodska patřily obce Klíčov, Mrákov, Stráž, Pocinovice, Chodská Lhota a Tlumačov. Historické Horní Chodsko bylo tvořeno obcemi Klenčí pod Čerchovem, Postřekov, Újezd, Dražnov a Chodov. V současné době se do Horního a Dolního Chodska řadí ještě některé další vesnice (do Horního Chodska např. Trhanov, Pec pod Čerchovem, do Dolního např. Spáňov).

⁵ Místní jméno Postřekov vzniklo pravděpodobně z Poskřekov = Poskřekův (Profous, 1951, s. 444).

První písemná zmínka pochází z roku 1325. Dříve v těsném sousedství s Postřekovem existovala ještě německá obec Mlýnec (obě vesnice od sebe odděloval pouze potok). Nyní se již obě vesnice spojily v jednu. V této obci se zachovalo nejvíce tradic Horního Chodska včetně nářečí. Proto Postřekov byl a stále je cílem folklorních sběratelů.

Z řemesel, která jsou spjata s Postřekovem, můžeme připomenout paličkování krajek, oproti tomu muži byli uznávanými komínáři. Stavby zde byly radikálně proměněny v průběhu 20. století tak, že původní stavení se již nedochovala.

Uprostřed vsi je kaple z 19. století, zasvěcená sv. Jakubu. Oltářní obraz maloval známý malíř chodského kraje Jaroslav Špillar (Šebková 1936, s. 127).

V současné době má Postřekov 1128 obyvatel⁶. I dnes jsou zde stále živé lidové tradice, ze kterých čerpá (a dále je rozvíjí) Národopisný soubor Postřekov. Tento soubor v letošním roce 2008 oslaví 75. výročí svého založení, čímž se řadí mezi nejstarší významné národopisné spolky v České republice. Zajímavou tradicí je i široko daleko vyhlášený postřekovský masopust, který je zvláštní především svým dlouhým průběhem (od pátku do středy).

1.2.2 Klenčí pod Čerchovem⁷

První písemná zmínka o obci je v privilegiu Jana Lucemburského z roku 1325. Obec Klenčí pod Čerchovem leží osm kilometrů západně od Domažlic ve výšce 497 metrů nad mořem a je jednou z jedenácti historických chodských obcí. Postřekov je vzdálen tři kilometry severně.

Obcí prochází historická stezka spojující Prahu s bavorským Řeznem. Této stezce Klenčí vděčí za svůj rozvoj.

V roce 1630 bylo Klenčí, stejně jako ostatní chodské vesnice, prodáno rodu Lamingenů z Albenreuthu. Chodští občané se stali poddanými. Nová vrchnost potlačila chodské povstání, po němž byl v roce 1695 popraven vůdce

---

⁶ Údaj k 3.7.2006

⁷ Název Klenčí vznikl pravděpodobně podle druhu javoru (javor klen), původní Kleniči označovalo klenový lesík (Voráč in Klimeš, 1992, s. 49).

Chodů Jan Sladký Kozina. Roku 1690 bylo Klenčí povýšeno císařem Leopoldem na město a byl mu udělen znak (obecní prapor byl obci udělen v roce 1995).

V 18. a 19. století žilo městečko především z poplatků spojených s provozem na císařské silnici. Jednalo se především o poplatky z cla, povoznictví, pohostinství. V obci se pořádaly trhy a již delší dobu byla v provozu pošta (v Klenčí existovala jedna z nejstarších pošt v Čechách; pravidelné poštovní spojení mezi Prahou a Řeznem probíhalo již od první poloviny 16. století. Pošta sloužila i jako hostinec a celnice. Poštovním úřadem předčilo Klenčí v mnohém i nedaleké větší Domažlice, kde byla až do roku 1861 pouze poštovní sběrna). Hlavní obživu však klenečským obyvatelům přinášelo zemědělství. Výskyt vhodné hlíny přispíval k rozvoji lidového hrnčířství. Zakladatelem keramické výroby v Klenčí byl Josef Schwarz, který zde začal provozovat živnost roku 1829. V roce 1835 byla v Klenčí založena Josefem Mayerem první hrnčířská manufaktura, která později přešla do českých rukou, když ji koupil Ludvík Milota, a začal dodávat na trh všechny druhy kuchyňského nádobí (Bozděch 19--., s. 6-8⁸).

Od počátku 20. století se Klenčí stává letoviskem vyhledávaným českými vlastenci. V Klenčí se narodili tři významní regionální spisovatelé a národopisci, a to klenečský farář a spisovatel Jindřich Šimon Baar (1869 – 1925), spisovatel Jan Vrba (1889 – 1961) a hudebník a sběratel lidového folkloru Jindřich Jindřich (1876 – 1967).

Dominantou Klenčí je zdaleka viditelný kostel sv. Martina. Roku 1558 byl postaven Švamberky, roku 1737 zbourán, protože hrozil sesutím. Ihned se započalo se stavbou nového (pod patronací Filipa Stadiony), který byl 16. května 1746 dostavěn a vysvěcen. Jeho mohutná barokní stavba se bez výraznějších úprav dochovala až do dnešních dnů (Bozděch, 19--., s.3).

---

⁸ V Bozděchově díle není uvedena datace, avšak usuzujeme na rok 1954 nebo 1955. Tyto ročníky se jeví jako nejpravděpodobnější, jelikož jak Bozděch píše: „...rok 1954 byl pro zemědělce rokem deštivým a nepříznivým, sklídilo družstvo všechno obilí a brambory splnilo předepsanou dodávku kromě vajec. Proto v roce 1955 postaví řádnou moderní drůbežárnu.....“ (Bozděch 19--., s. 10).

obvodu kostela stojí velké množství menších usedlostí, z nichž hlavně v jižní části zůstal zachován pozoruhodný soubor. Pod kostelem stojí budova muzea Jindřicha Šimona Baara, které bylo slavnostně otevřeno v červenci r. 1926. Vystavené exponáty upomínají nejen na život a dílo Baara, ale přibližují i život na Chodsku.

Dnes žije v Klenčí pod Čerchovem 1302 obyvatel⁹. Rychlý rozvoj městečka ovšem značně ovlivnil život jedné z historických chodských obcí a zapříčinil rychlejší zánik chodských tradic. V Klenčí se již nenosí kroje, a to ani při slavnostních příležitostech. Oproti tomu v nedalekém Postřekově jsou kroje stále nedílnou součástí každé významné události a starší ženy je možné potkat v kroji dokonce i v pracovních dnech.

Taktéž nářečních výrazů se v mluvě klenečských rodáků vyskytuje méně než v rozhovoru postřekovských.

1.2.3 Díly

Díly jsou situovány asi dva kilometry jihozápadně od obce Postřekov a v dnešní době mají 374 obyvatel¹⁰. První písemná zmínka o obci je až z roku 1839, z čehož je zřejmé, že Díly nepatřily mezi jedenáct historických obcí. Dříve se tato obec jmenovala Nový Postřekov, název Díly dostala až v roce 1952.

Díly vznikly tehdy, když postřekovští sedláci dávali svým potomkům část svého pozemku, tedy různě veliký díl. Většina pozemků se nacházela právě jihozápadním směrem od Postřekova.

Obyvatelé Dílů si ze svého původního bydliště přinesli všechny zvyky a obyčeje, pohádky, kroj i mluvu. Ovšem v současné době je v dodržování tradic mezi dílskými a postřekovskými občany značný rozdíl. Taktéž mluva obyvatel obou vesnic se liší. V běžně mluvené řeči dílských je více obvyklých výrazů,

---

⁹ Údaj k 28.8.2006

¹⁰ Údaj k 28.8.2006

což bude pravděpodobně způsobeno tím, že velká část obyvatel musela odcházet za prací mimo obec.

2.VÝVOJ NÁŘEČNÍHO VÝZKUMU A PŘEHLED DOSAVADNÍHO BĀDÁNÍ NA CHODSKU

První snaha o pokrytí územního rozrůznění českých nářečí se vyskytuje již v devatenáctém století, přesněji roku 1864, a to v díle českého jazykovědce a literárního historika Aloise Vojtěcha Šembery *Základové dialektologie československé* (Viedeň, 1864). Další významnou studií, tentokrát jen o nářečích na Moravě a v české části Slezska, je dvojdílná *Dialektologie moravská* Františka Bartoše (Brno 1886 a 1895), kterou po stránce lexikální doplňuje jeho *Dialektický slovník moravský*, Praha, 1905 (Holub, Janečková, 1993, s. 7).

Ovšem za zakladatele moderní české dialektologie je považován až Bohuslav Havránek, jehož rozdělení českých dialektů se blíží dnešnímu stavu dialektologického poznání. Havránkovo pojednání *Nářečí česká* vyšlo ve 3. svazku *předválečné Československé vlastivědy* (1934). Na jeho názory navázal později Václav Vážný.

Systematický jazykovězeměpisný výzkum českých nářečí se rozvinul až po roce 1947 v nově založeném Ústavu pro jazyk český. Nejprve byl prováděn korespondenční metodou (ankety), později přímým terénním výzkumem. Na materiálu nashromážděném korespondenčními anketami jsou založeny dvě oblastní monografie Jaroslava Voráče (viz dále). Tato látka posloužila také Jaromíru Běličovi při zpracování českých nářečí v díle *Nástin české dialektologie* (1972).

Svémi díly ke zkoumání českého nářečí přispěli i František Cuřín (*Vývoj českého jazyka a dialektologie*, 1964 a pozdější vydání) nebo Arnošt Lamprecht (*České nářeční texty*, 1976)

Nejvýznamnějším badatelem, který zaznamenal stav chodského nářečí ve své době, byl bezpochyby středoškolský profesor, dialektolog, národopisec, povídkář a znalec přírody Jan František Hruška (1865 – 1937). Roku 1907 vyšel *Dialektický slovník chodský*, ve kterém se Hruška snažil podat obraz

„chodské mluvy“ své doby. Do svého slovníku Hruška zahrnul pouze to, co sám slyšel. Materiál shromažďoval „*nikoliv vyptáváním a dotazováním, nýbrž pouhým pozorováním a chytáním, co samo se objevilo za mnohých styků s lidem při práci i odpočinku i zábavě, při radosti, žalu, hněvu – jak kdy co život sám s sebou nese*“ (Hruška, 1907, s. 2). Sběr materiálu prováděl v obcích Chodov, Klenčí pod Čerchovem, Újezd, Draženov, Postřekov, Stráž, Mrákov, Tlumačov, Kyčov, Pocinovice, Lhota. V Hruškově slovníku je každý výraz doložen větou, jež objasňuje jeho gramatické zvláštnosti. Při sběru materiálu Hruška plně využíval výhod znalce kraje, který byl zároveň i jeho rodištěm.

Dalším z těch, kdo zkoumali jazykovou stránku Chodska, byl významný klenečský rodák, národní umělec Jindřich Jindřich (1876 – 1967). Nezajímal se pouze o nářečí, nýbrž i o kroj, chodské lidové písně, zvyky, přísloví atd. Od roku 1920 se Jindřich vydával do terénu, kde sbíral texty, a od roku 1930 začal zpracovávat své nejvýznamnější dílo, etnografický sborník Chodsko. Původně byl rozvržen do tří částí. První část obsahovala slovník chodské lidové kultury, slovníkové tabulky a přehled mluvnických zvláštností chodského nářečí (slovník chodského nářečí byl několik let po dokončení díla Chodsko zpracován zcela samostatně, avšak vyšel až v roce 2007). Druhá část měla historický ráz a pojednávala o dějinách Chodů a Chodska. Třetí, nejrozsáhlejší část, obsahující 24 kapitol, se zabývala studiem a hodnocením chodské lidové kultury z různých aspektů (první kapitola pojednává o starém selském statku a chalupě, druhá, nadepsaná „Sence“, seznamuje s vnitřkem obydlí, třetí popisuje chodský kroj, šestá s názvem „Půvjery“ ukazuje různá zařikávadla, zažehnávadla, léky proti nemocem, třináctá kapitola ukazuje vztah venkovanů ke zvířatům a přírodě atd.). Po jednadvaceti letech práce bylo dílo Chodsko roku 1951 dokončeno (Špelda, 1975, s. 71). Jindřichovo dílo vyšlo péčí Československé akademie věd v roce 1956. Etnograf Jaroslav Kramařík ji (v ediční poznámce) označil za „*pouhý první díl Jindřichovy národopisné práce*“. Jak druhý díl měl podle téhož autora následovat „Slovník Chodského

nářečí“ (Jindřich Jindřich svěřil redakční práci dr. Josefu Kotalovi), navazující na dílo J. F. Hrušky. K jeho vydání z již neznámých důvodů nedošlo¹¹.

Roku 1955 byla vydána jazykově zeměpisná studie, Česká nářečí jihozápadní, část první a o 21 let později volně navazující práce, Česká nářečí jihozápadní, část druhá. Autorem obou prací je Jaroslav Voráč. Tyto díla se zabývají materiálem, který shromažďoval Ústav pro jazyk český ČSAV od roku 1947 do roku 1953. Sběr materiálu byl zajišťován dotazníkovou formou (dotazníky vypracoval Václav Vážný) i přímým terénním výzkumem. Zkoumanými osobami byli vždy místní rodáci, převážně zemědělci starší generace, u nichž Voráč předpokládal uchování tradiční nářeční normy v největší míře (Voráč, 1976, s. 5).

Obě díla ukazují hlavní jevy jihozápadočeského tvarosloví i hláskosloví, každý jev má svou vlastní mapu, kde je zakresleno, ve které části českého jihu a západu byl jev zachycen. Nechybí ani foneticky přepsané záznamy rozhovorů.

V rámci projektu regionálních vlastivěd vyšla i Západočeská vlastivěda, a to roku 1992. Západočeskou vlastivědu vypracoval kolektiv autorů pod vedením Lumíra Klimeše, nářeční část zpracoval opět Jaroslav Voráč. Voráč rozvrstvuje národní jazyk a uvádí hlavní charakteristické znaky nářečí v západních Čechách: jak hláskoslovné, tak tvaroslovné. Dále charakterizuje mluvu okrajových západočeských úseků (Domažlicko, Manětínsko, Stříbrsko a Strážovsko). Nalezneme zde i ukázky z nářečí pořízené v letech 1948 až 1960. Voráč opět vycházel ze záznamů pořízených Ústavem pro jazyk český ČSAV v letech 1947 až 1953 i z vlastního přímého terénního výzkumu prováděného do r. 1960.

Na současný stav chodského nářečí, slovníku i kultury se snaží poukázat i diplomové a bakalářské práce psané studentkami a studenty Západočeské univerzity v Plzni. Diplomové práce jazykově zaměřené napsaly Lenka Osvaldová, Kateřina Vaňurová a Eva Kejvalová, práci literární Helena

---

¹¹ Viz úvod Zbyňka Holuba, Heleny Chýlové, Marty Ulrichové k Chodskému slovníku vydanému v roce 2007 ke čtyřicetiletému výročí úmrtí Jindřicha Jindřicha. (Chodský slovník 2007, s. 6).

Pejsarová, etnografickou Štěpán Sladký, hudebně kulturní Irena Honzíková, Olga Huřtáková a Lucie Kovačičová a bakalářskou práci týkající se výtvarné výchovy Sylva Škardová.

Bohatá historie, rázovitý způsob života, mluvy a kultury na Chodsku zaujala dva české významné spisovatele, Boženu Němcovou a Karla Jaromíra Erbena. Božena Němcová na žádost Karla Havlíčka Borovského začala od listopadu 1845 přispívat do časopisu Květy články o Domažlicku, a tak se zrodily Obrazy z okolí Domažlického. O rok později poskytla časopisu Česká včela samostatný popis Selské svatby v okolí domažlickém a novou sérii Obrazů z okolí Domažlického.

V Obrazech z okolí Domažlického píše Němcová poprvé o současném životě. Dokud psala pohádky, mohla se ve své umělecké tvorbě opřít o lidovou slovesnost. Nyní ale byla odkázána sama na sebe. Od prvního obrazu však dovedla citlivě zachytit svérázné ovzduší kraje, lidové zvyky, vlídnou důvěrnost osobních návštěv, živou bezprostřednost rozhovoru s venkovany, především však tíhu útlaku a bídy prostého lidu (doslov „dobově podmíněného“ Vítězslava Ržounka in Němcová, 1957, s. 355)

Popisem chodské mluvy se zabýval i Karel Jaromír Erben. Tuto mluvu označoval jako různorečí domažlické, táhnoucí se z jedné strany k Plzni, z druhé až k jihu za České Budějovice, kde se ztrácí. Výsledkem jeho studia je sbírka Různorečí z vesnic tak zvaných buláckých okolo Domažlic, kde zachytil především nářeční lexémy a jejich zvláštnosti.

Opomenout nesmíme po Jindřichu Jindřichovi ani dalšího slavného klenečského rodáka, a to Jindřicha Šimona Baara. Baar prošel několika kněžskými místy, až se v roce 1919 vrátil zpět do Klenčí. Zde se plně začal věnovat své literární práci. Často vycházel do sousedních obcí, kde se u známých vyptával po pověstech, zvycích, obyčejích a zaznamenával si úsloví, pořekadla, písně, říkanky a dětské hry (Bozděch, 19--., s. 17).

3. DIALEKTOLOGIE

Dialektologie je vědecká disciplína, které přísluší v systému jazykovědy velmi významné místo. Její přínos je především praktický, přičemž nelze opomíjet ani její teoretickou část. Znalost nářečí a jeho odchylek nám usnadňuje učení se spisovnému jazyku.

3.1 Předmět dialektologie

Dialektologie¹² je odvětví jazykovědy, které se zabývá studiem nářečí, dialektů. Nářečím přitom rozumíme víceméně ustálenou místní varietu (útvary) celonárodního jazyka, lokálně omezený soubor jazykových prostředků, který slouží jako nástroj dorozumívání pouze části národa (Holub 2003, s. 27).

Každé nářečí má jednak znaky, které jsou společné pro celou jazykovou jednotku (nářečí vyššího řádu, celonárodní jazyk), k níž dané nářečí patří a jednak znaky, jimiž je charakterizováno jako samostatná nářeční jednotka (Cuřín 1964, s. 157).

Dialektologie má několikerý význam v rámci jazykovědného zkoumání. Rozdíly v nářečích jsou dány minulým vývojem a jeho studium proto vede k poznání složitostí vývoje národního jazyka jako celku. Studium vývojového pohybu, který probíhá v nářečích, pak skýtá jistou oporu pro zjišťování směru vývoje jazyka i jeho dílčích jevů do budoucnosti. Porovnání nářečních systémů se systémem spisovného jazyka poté odhaluje různá specifika jazykové stavby a vede k poznání struktury jazyka (Bělič 1972, s. 5).

Dnešní dialektologie souvisí s pomezími lingvistickými vědami (etnolingvistika, sociolingvistika, pragmalingvistika, počítačová lingvistika aj.) a zaměřuje se na celkový historický vývoj jazyka, tedy i na současný stav nářečí. Jde o shromažďování a popis materiálu a zachycení spojitostí zkoumaných jevů s dějinami.

---

¹² Přeneseně se pojmu dialektologie užívá též pro odborné zpracování nespisovné mluvy a jejích růzností ve větších nebo menších oblastech (Bělič, 1972, s.5).

3.2 Metody dialektologie

Při studiu se používají dvě základní obecně vědecké metody, a to synchronní a diachronní. A nejinak je tomu i v dialektologii.

Synchronní metoda studuje a popisuje stav nářečí určité doby. Snažíme se zachytit co nejúplněji celý soubor výrazových prostředků dialektu a poznat vnitřní zákonitosti mezi nimi (Holub, Janečková 1993, s. 9).

Diachronní metoda se též nazývá metodou historickou, snaží se postihnout vývoj jazyka z hlediska historického. Pokouší se zjistit, jak se určitý jazykový jev nebo typ nářečí vyvíjel v průběhu doby, proč se vyvíjel právě takto atd. Pokud ale chceme nářeční stav nejen popsat, ale také pochopit a vysvětlit, tak musíme použít obou uvedených postupů, protože jsou navzájem těsně spjatý a doplňují se.

Základní metodou vlastního terénního výzkumu nářečí je metoda přímého výzkumu v terénu. Nevýhodou této metody je, že je časově i fyzicky náročná. Proto se užívá jen při zkoumání menších územních celků.

Při zkoumání nářečí ve větších oblastech užíváme metody dotazníkové, která umožňuje v krátké době získat značné množství dialektologického materiálu. Kvalita získaného materiálu závisí na tom, s jakou znalostí zkoumané oblasti byl dotazník sestaven a kterak pečlivě a spolehlivě byl vyplněn dotazovaným. Údaje získané za pomoci dotazníků se případ od případu ověřují přímým výzkumem. (Cuřín 1964, s. 166).

Jednotliví badatelé omezují zpravidla svůj výzkum na nepříliš rozsáhlé území a získaný materiál zpracovávají formou lokálních monografií. Důležité přitom je, aby monografie věnovaly pozornost i věkovým a sociálním rozdílům, vlivu průmyslových center, velkých měst apod., tedy aby postihovaly nářeční stav v celé jeho složitosti. Monografie jsou pak východiskem pro syntetické studie o větších nářečních celcích. Klasickým příkladem syntetické studie jsou např. Havránkova Nářečí česká nebo Běličův nástin české dialektologie (Holub, Janečková 1993, s. 9).

Hlavní smysl současného dialektologického výzkumu je v jeho komparativním pojetí. Oba postupy, synchronní i diachronní, se tak promítají do zkoumání dílčích lexémů i složitějších slovních spojení. Současně tak lze naznačit i hlavní trendy šíření nářečních změn (vlivy severojižní, východozápadní, specifika česká, moravská i slezská). Proto sledujeme i zachovalost nářečních jevů, jejichž izoglosy se zcela neshodují ani s předhistorickými hranicemi kmenovými, ani s hranicemi feudálních držav nebo správního uspořádání státu v různých historických dobách (Holub 1996, s. 15).

3.3 Diferenciace

Je skutečností, že velké množství různých jazyků existovalo na zemi již od samého počátku dějin. Postupně docházelo k jejich odlišování, a tím se zvyšoval jejich počet. Ovšem na druhé straně probíhala jejich integrace, kdy se jazyky postupně sbližovaly. Diferenciace je způsobena nejednotností hláskového, gramatického a sémantického vývoje, ke které dochází při větším teritoriálním rozšíření jazyka. Změny struktury daného jazyka neprobíhají shodně ve všech oblastech, kde žijí jeho uživatelé. Tento vývoj je důsledkem přerušování styku vlivem migrace do vzdálenějších oblastí a nedostatku komunikace mezi jednotlivými oblastmi.

Jazyková situace může být v daném místě poměrně různá. Vyskytovat se může jeden jazyk (užívá ho jedno etnikum /tento stav téměř neexistuje/ nebo více etnik /běžná situace/), nebo více jazyků (a etnik v různém poměru). I v prvním případě, kdy se na daném území nachází jediný jazyk, se setkáváme s jeho diferenciací (rozvrstvením). Tato diferenciace bývá obvykle dvojí, sociální (resp. sociokulturní) a geografická.

V případě sociální diferenciace se některé variety považují za „nižší“ (např. slang, argot) a jiné za „vyšší“. Dojde-li ke koexistenci takové nižší a vyšší formy, užívaných pro různé cíle a funkce, narážíme pak na jev zvaný diglosie. Česká situace s její spisovnou a obecnou češtinou je na hranici tohoto

jevu (Čermák 1997, s. 104). Oblastí nářečí sociálních, vznikajících vlivem společenského rozvrstvení národa, se zabývá sociolingvistika (problematika sociolektů).

V případě druhé, zeměpisné diferenciaci, nacházíme dialekty a proti nim hlavní či centrální dialekt, resp. varietu považovanou za standard a nazývanou obvykle spisovný jazyk. Takovouto geografickou diferenciaci mapuje dialektologie a výsledky svého mapování prezentuje především v jazykovém atlasu. Vedle hranic jednotlivých dialektů je důležité zjišťování izoglos¹³ (Čermák 1997, s. 104). Jako zeměpisná (též geografická) nářečí chápeme taková nářečí, která mají jednak znaky specifické (chodský dialekt je charakterizován např. změnou *d* v *r* /*storola*/ nebo zavřenou výslovností dvojhlásek *ou* a *ej* /*klobúk*, *mlijn*/), jednak znaky obecně české (protetické *v* /*vokno*/ nebo *ej* za původní *y* /*dobrej*/).

Postupným stíráním výlučných nářečních znaků se vytvářejí útvary nadnářeční, zachovávající jen nejzákladnější znaky příslušné nářeční skupiny. Jsou to tzv. obecná nářečí, interdialekty. Mluvíme potom o obecné češtině, obecné střední moravštině apod. Podoba jednotlivých interdialektů není ovšem tak pevná jako podoba místních nářečí, proto jsou v rámci interdialektu možné různé místní, krajové odchylky. Za určitých okolností může pak interdialekt vzniknout i neutralizováním nářečí, která nepatří k téže nářeční skupině (Holub, Janečková 1993, s. 8).

3.4 Vymezení pojmu dialekt

Pohled na vymezení pojmu dialekt není dodnes v literatuře zcela jednotný. Ferdinand de Saussure se vyjadřuje k různosti, která existuje uvnitř jazykových rodin tak, že dva konkrétní jazyky se mohou lišit v nejrůznějším stupni. Přitom ty konkrétní jazyky, které se liší jen v nepatrném stupni, označuje jako dialekty. Podle Saussurea existují jen přirozené dialektické rysy,

---

¹³ Tj. území, resp. hranice vyznačující platnost a výskyt slova, formy, resp. jejich variant (Čermák 1997, s. 104).

nikoliv přirozené dialekty. Tedy kolik je míst, tolik je dialektů. Dialekt můžeme definovat celkovým souborem jeho rysů – přidržet se způsobů vyjadřování jediné lokality. Anebo ho definujeme jen jeho jediným rysem a pak získáme určitou plochu pokrývající oblast, v níž je zkoumaný fakt rozšířen (Saussure 1996, s. 276 – 278).

František Cuřín (1964, s. 157) pod pojmem nářečí chápe ustálenou místní obměnu celonárodního jazyka, zeměpisně vymezený soubor jazykových prostředků, který slouží jako nástroj dorozumívání pouze části národa. Nářečí má svou vlastní gramatiku a základní slovní fond. Každé nářečí má znaky společné pro celou jazykovou jednotku, ke které patří a znaky, které ho charakterizují jako samostatnou nářeční jednotku.

Čermák (1997, s. 57) hovoří o varietách (útvarech) jazyka, tj. komunikační verzi jazyka, zvláště na škále: dialekt, interdialekt, standardní jazyk atd.; každá varieta plní své funkce, z nichž nejčastěji bývá zdůrazňována prestižní, resp. reprezentativní funkce.

Jaroslav Voráč v Západočeské vlastivědě (in Klimeš 1992, s. 67) proti sobě staví jazyk spisovný, který je společný celému českému jazykovému území, a jazyk lidový, který se zeměpisně rozlišuje podle různých oblastí v různá místní nebo krajová nářečí (dialekty). Mezi nimi je ještě obecná čeština, tedy neutrální běžně mluvená podoba jazyka, která nemá znaky místních nářečí a není místně nijak vymezena.

Zdeňka Sochová (in Čermák 1995, s. 250) charakterizuje nářečí jako nespisovný systémový útvar s omezenou komunikativní funkcí, který slouží jen mluvenému styku. Nářeční slovní zásoba funkčně vyhovuje potřebám nositelů nářečí v primitivnějších formách života. Proti slovní zásobě spisovné je chudší v repertoáru prostředků nociónálních, obsahuje rozvinutou terminologii jen v některých tradičních odvětvích, jako je například zemědělství. Nejbohatší je ve sféře expresivní.

3.5 Utváření nářeční diferenciacce

Dobu vzniku většiny nářečních rozdílů na českém území lze poměrně přesně určit ze starých písemných památek, ve kterých se příslušné jevy vyskytují. Základní tvaroslovná a hláskoslovná diferenciacce nářečí českého jazyka téměř celá pochází z historického údobí českého jazykového vývoje. Některé méně výrazné rozdíly mohou být starší, už z doby předhistorické. Nelze však jednoznačně tvrdit, že se jednalo o uspořádání kmenové. Existenci „malých českých kmenů“ a starých kmenových dialektů zpochybnil již Dušan Třeštík. V pramenech je doložen pouze jeden „gens Boemanorum“ (Holub 2006, s. 350), tedy názor, že vývoj nářečí navazuje na vývoj „českých kmenů“, neobstojí (Kříž, Holub 2007, s. 215).

Vyrovnaní hranic předhistorických nářečních rozdílů s pozdějšími politickými hranicemi je doloženo především svazkem izoglos. Hranice územních celků se ustálily v polovině 12. století, což nasvědčuje tomu, že vytváření raně feudálních států bylo na našem území patrně spjato se značnou migrací obyvatelstva, která vedla k jistému jazykovému vyrovnání v rámci nových celků (Bělič 1972, s. 320).

V dalším vývoji se utvářely nové nářeční rozdíly buď tak, že se změny vzniklé v centrálních oblastech nerozšířily na celé území (tedy v okrajových oblastech zůstal v řadě případů zachován dosavadní stav), nebo tak, že vznikaly v různých částech území nové jevy oblastní nebo pouze jen lokální.

Lamprecht (1976, s. 12) uvádí, že většina rozdílů mezi našimi dialekty vznikla v době historické tím, že některé změny měly větší, jiné menší územní rozsah, nebo se šířily z různých center.

Hlavním obdobím, v němž probíhalo nářeční rozrůznění našeho území, je období od konce 14. století do poloviny století 16. V tomto období došlo především ke vzniku hláskových rozdílů (změny $y > ej$, $ú > ou$, aj)¹⁴. K ustálení změn došlo ještě později, především v 17. až 18. století (Lamprecht 1972, s. 12 – 15).

---

¹⁴ Uvedené změny nezasáhly východomoravská a lašská nářečí.

3.6 Hranice nářečí

Příčin, které ovlivnily formování nářečních hranic, je velmi mnoho. Souhrnně jde o různé druhy izolace určité oblasti. Může jít o izolaci geografickou, společenskou nebo ekonomickou. V prvním případě důvodem izolace mohou být různé přírodní překážky, které vymezují a izolují určitou oblast. Dříve tyto hranice velmi často představovaly i hranice správní. Dalším příkladem může být kolonizace, tedy postupné osidlování určité oblasti jinou národností (např. osidlování českého pohraničí Němci, které ovlivnilo i řeč domácího obyvatelstva). Dalším typem izolace může být izolace ekonomická – pokud je pro danou oblast typický určitý druh zaměstnání (Kejvalová 2002, s. 18 – 19 dle Kellnera 1954).

Nářečí samozřejmě nejsou od svého okolí nijak izolována, a tak dochází k ovlivňování sousedních jazyků. Především na hranicích určitého nářečí se objevují znaky nářečí sousedního. Lze rozlišit nářečí přechodová a smíšená. Přechodová nářečí jsou taková, ve kterých se vyskytují znaky jiného nářečí, které jsou jeho organickou složkou. Výskyt těchto znaků je pravidelný a důsledný (může jít o osídlené oblasti, kde si obyvatelstvo ponechalo ve své mluvě prvky původního dialektu). Naopak v nářečích smíšených se tyto znaky vyskytují nedůsledně, jedná se pouze o jednotlivá slova, popř. hláskoslovné či tvaroslovné změny, které jsou na tato slova vázány (Bělič 1972 s. 9 – 14).

Vývoj nářečí pokračuje i v dnešní době, byť již jen v pouze omezené míře. Při vzájemném styku příslušníků různých nářečí se stírají drobné místní rozdíly a postupně tak dochází k vytváření neutralizovaných obecných nářečí, tzv. interdialektů. Přitom se zachovávají převážně znaky společné celé nářeční skupině. Ale i dnes se na některých úsecích místní nářečí dosud drží, i když typické archaismy často zanikají. Může k tomu přispívat i jistá prestiž dialektu spojená s folklórem (například postřekovský masopust a s tím související udržování nářečních výrazů; obecně: Lamprecht 1976, s. 16).

4. JAZYKOVĚDNÁ CHARAKTERISTIKA

4.1 Rozvržení českých nářečí

Přes intenzivní vývojový pohyb, který pozorujeme v nářečích v dnešní době, se jeví základní rozvržení teritoriálních nářečí na českém jazykovém území dosud zřetelně. Zvláště ve východnějších částech území pak můžeme dobře sledovat hierarchickou stupnici nářečního členění od drobných nářečních jednotek, tj. jednotlivých místních nářečí neboli mikrodialektů, přes drobnější i větší podskupiny (dílčí typy, označované dříve Šemberou jako podřečí) až k velkým a vnitřně diferencovaným skupinám nářečí, která se však navzájem shodují v různých závažných jevech, tj. k tzv. mikrodialektům (Bělič 1972, s. 11).

V oblasti českého jazyka existují čtyři základní skupiny. Česká skupina v užším smyslu „se nachází“ zhruba na celém území Čech a v pomezích jihozápadních úsecích Moravy. Tato skupina se dále dělí na čtyři značně rozsáhlé podskupiny: středočeskou, jihozápadočeskou, českomoravskou (jihovýchodočeskou) a severovýchodočeskou. Nejvýraznějším společným znakem českých nářečí v užším smyslu je užívání jednoho *i* a jednoho *l*, dále pak dvojhlásky *ej* oproti spisovnému psanému *y* (Lamprecht 1976, s. 11)

Další základní skupinou je nářeční skupina hanácká neboli středomoravská. Zaujímá střední část Moravy, na západě souvisí s nářečími českými, východně se přimyká k nářeční skupině východomoravské a na jihu sahá až po státní hranici. Společným rysem středomoravských nářečí (kromě východního „čuháckého“ úseku) je monoftongizace *é* místo *ej*, *ó* místo *ou* (kromě východního „čuháckého“ úseku, kde je *ej* > *é* > *í* a *ou* > *ó* > *ú*).

Třetí skupinou jsou nářečí východomoravská. Tato skupina zabírá široký územní pruh ve východní části České republiky při moravsko-slovenské hranici. Společným rysem celé oblasti je existence dvojího *l*, *l-ť* (popř. „obalované“ *l*).

Poslední základní skupinou je nářeční skupina slezská neboli lašská. Slezská nářečí zauímají severovýchodní cíp Moravy a část bývalého Slezska, částečně přesahují i na území Polska. Dělí se na nářečí slezskomoravská a slezskopolská. Narozdíl od ostatních nářečí českého jazyka mají jen samohlásky krátké, např. oproti *y, í* je tedy většinou *y, i* (kromě štaramberského úseku). Přízvuk v několikaslabičných přízvukových jednotkách je ve slezských nářečích zpravidla na předposlední slabice (penultimě).

4.2 Znaky jihozápadočeské nářeční podskupiny

Jihozápadočeská nářečí sousedí s jižním okrajem nářečí středočeských a na východě přesahují do jihozápadního cípu Moravy za Telč a Dačice. Objevují se v nich jisté znaky společné celé jihozápadočeské nářeční podskupině, ale zároveň se mezi sebou liší především západní a východní část této oblasti. Proto se dále ještě dělí na nářečí západočeská – s okrajovými úseky: Domažlicko (Chodsko), Manětínsko, Stříbrsko a Strážovsko - a na nářečí jihočeská s okrajovými úseky Doudlebsko, Prachaticko („Ťiřácko“). Přechody mezi uvedenými oblastmi jsou poměrně plynulé, charakteristických znaků pro danou oblast přibývá směrem ke zmiňovaným okrajovým oblastem (Bělič 1972, s. 224).

4.3. Charakteristika nářečí v západních Čechách

4.3.1 Samohlásky

Ohledně samohlásek se západočeská nářečí neliší od jihozápadního celku, ani od ostatních nářečí v Čechách. V západních Čechách je pět samohlásek krátkých *a, e, i, o, u* a tři dlouhé *á, í, ú*, které sou doplněny dvěma dvojhláskami *ej* a *ou*. Samohlásky *e, o* jsou v neutrálním projevu vždy krátké.

V západočeských nářečích byl oblastní vývoj shodný se změnami, které byly provedeny v celých jihozápadních Čechách (často ovšem v různé míře a různém zeměpisném rozsahu).

V západočeských nářečích se některé samohlásky vyvíjely shodně s vývojem v jihozápadních Čechách. Jaromír Voráč v Západočeské vlastivědě (1992) uvádí následující změny, které odlišují nářečí jihozápadních Čech od spisovné češtiny (s. 71 – 78):

- Anticipace měkkosti (*nejňi, chujť*).
- Přehláska $a > \acute{e}$ (e), $\acute{a} > ie > \acute{i}$. Užívání této přehlásky kolísalo, až se nakonec ustálilo ve prospěch přehlasovaného tvaru (*začel, tříst, zípst, zapříhat, vzel*).
- Změna $e > a$, k této změně došlo především po souhláskách *č, š, ř, l, j* (*čap, fčala, sršán, jahla*).
- Zachování staršího *í* po sykavkách *c, z, s*. Na rozdíl od středočeských nářečí, kde se *í* změnilo v *ej*, se v jihozápadních Čechách udrželo nezměněné *í* (*cítít, vozík, cícha, síto, cín*).
- Výskyt nadměrné dvojhásky *ou* za *ú* z původního *ó*. Staré původní *ó* se v 14. a 15. století změnilo na *uo* a dále na *ú*. Další změna proběhla do 16. století, kdy *ú* se změnilo na *ou* (*poučet, roužnout*).
- Rozdíly v délce samohlásek (*dívadlo, jíkra, jískra, jítrnice, pívo*).

4.3.2 Souhlásky

Vývoj souhlásek v západočeských nářečích odpovídá stavu ve v jihozápadních Čechách a velká část jevů jsou obecně české jevy.

- Velmi typické pro západ Čech je neexistence souhlásky *g*. Na velkém území západních Čech se místo *g* vyslovuje *h* (*ňehdo, hdy, hde*). V cizích slovech se často zaměňuje *g* za *k* (*lekrut, brikáda*).
- Změna *d > r*. S touto změnou se ojediněle můžeme setkat v celých jihozápadních Čechách, zčásti i na jihovýchodě Čech, ovšem stále velmi běžná je na Chodsku (*d'erek, storola, poruška, svarba, borejt*).
- Disimilace a zjednodušení souhláskových skupin *šč > chč* (*chčesťí, chčasnej*), a *stř > tř* (*třítlet, chtředa*).
- Zánik souhlásky *v* ve spojení *-ovi, -avi* (*lajce, Štěpánojce, Horažd'ojce*).
- Protetické *h* před samohláskami (*halmara, hovád, hud'it*), a někdy i souhláskami (*hňískej*). Hlása *h* se přidává na počátek slov začínajících samohláskami a popř. souhláskami *ň, r, ř*.
- Samohlásky *i-, í-* na počátku slova (*íva, ískra, íst, ítrocél*).
- Epentetické *-j-* před měkkými zubnicemi (*zaplajt', souvrajt'*).

4.4 Charakteristika okrajového úseku domažlického

Nejvýznamnějším jihozápadočeským okrajovým úsekem je Domažlicko, tradičně zvané Chodsko. Nejdůsledněji zachovává téměř všechny západočeské diferenční znaky a kromě toho se zde udržují ještě znaky další, které jinde na jihozápadě buď již ustoupily, nebo jsou užívány pouze ve zbytcích.

K Domažlicku přiléhá západní část Horšovskotýnska až po Staňkov a Všekary. Oblast okolo Všekar je možno označit jako „širší Chodsko“, jelikož

je zde mluva zachovaná zhruba ve stejné míře jako na Domažlicku (Voráč 1976, s. 38). Do nářečí Chodského totiž nepatří pouze mluva jedenácti historických chodských vesnic (již A.V. Šembera v roce 1864 vymezuje chodskou nářeční oblast až k Nové Kdyni a Koutu na Šumavě), nýbrž celá domažlická kotlina spolu s východním Horšovskotýnskem a Staňkovskem. Stav nářečí ve vesnicích na východ a sever od Domažlic (např. Spáňov, Bořice, Zahořany, Milavče, atd.) je ve stejné generaci zhruba stejný jako na vlastním, tzv. historickém Chodsku (Voráč 1976, s. 39).¹⁵

Největší nářeční zachovalost tohoto úseku je dána především zeměpisnou situací, jelikož domažlická kotlina je nejodlehlejší okrajový úsek a je oddělena od sousedního vnitrozemí hornatými lesními předěly. Některé rozdíly bývají jen ve stupni zachovalosti určitého znaku nebo v některých jednotlivostech. Jde tedy spíše o hranice vymezující území, na kterém jev dosud přetrvává (Voráč 1976, s. 39).

V následujícím výčtu jsou uvedeny znaky nářečí na Domažlicku, jak je uvádí Jaroslav Voráč v druhé části Českých nářečí jihozápadních (1976, s. 38 – 53).

4.4.1 Diferenční znaky hláskoslovné

Ve vývoji samohlásek se domažlické nářečí shoduje s širší oblastí jihozápadní a jen v několika zvláštních znacích s okrajovými úseky této oblasti. Samohláskové změny se však dají zpravidla doložit úplnějším výčtem dokladů, což svědčí o tom, že mnohé jevy jsou zde, anebo donedávna byly, zákonitější než v sousedních oblastech (Voráč in Klimeš 1992, s. 86).

- Silně zavřená výslovnost dvojhlásek *ou* a *ej*. Výslovnost dvojhlásky *ou* často přechází až v *ú* (*múka, klobúk*). Výslovnost dvojhlásky *ej* přechází až v *í* (*mlijn, bijvat*).

---

¹⁵ Tento stav odpovídá situaci jazyka ve III. čtvrtině 20. století.

- Redukce samohlásky *i*, *y*, ve spojeních *-il-*, *-yl-*, *-li-*, *-ly-*, *-ry-*, např. *mlnář*, *səlňice* (*slňice*), *pokrvadlo* (*poklice*).
- Nejvýrazněji z celého jihozápadu je zde provedena přehláska *a > ě > e*, *á > ie > í* (*tříst*, *zípst*, *hřít*, *dopříl si*, *vorevřít*, *začel*, *nažel*).
- Změna *í > ej* po *c*, *z*, *s* není zde dosud provedena (*cítit*, *vožík*). Hranice této změny prochází západním Klatovskem a Přeštickem.
- Nadměrný výskyt dvojhlasiky *ou* (*poučet*, *roužnout*).
- Výskyt starobylé výslovnosti *r*, *l* s průvodními samohláskami (*oumisel*, *melsnej*, *harnec*, *zerňí*).
- Na druhou stranu redukce náležitých *i*, *y*, ve spojeních s *r*, *l* (*bəl*, *bl*, *bla*, *blo*, *slňice*, *slnej*)¹⁶.
- Velmi častá redukce samohlásky ve slabikách *ni*, *ny* (*pšence*, *stunce*, *sence*).
- Délky u dvojslabičných podstatných jmen rodu ženského (*pína* = pěna, *plíva*, *slína*, *kňíha*). Toto dloužení je velmi časté především u starší generace, která ještě užívá slova jako *rejba* (ryba), *douha* (duha), *vúj* (oj), aj. Na Chodsku je také zachována délka ve slově *d'ífče*, oproti obecně českému *d'efče*.
- Zachována je i délka u přivlastňovacího zájmena náš (*náše*, *náší*).

---

¹⁶ Známé příčestí slova *být*, *bul*, podle něžž byli Chodové přezdíváni Buláci, vzniklo patrně analogií podle tvarů *budu*, *budeš*. Velmi známé je i označení chodštiny jako *bulačiny* (Voráč in Klimeš 1992, s. 87).

- Ovšem nejvýrazněji se domažlický úsek délkou v infinitivu a v minulém přičestí sloves: *bolít, (h)umít, trpít, sedít, čekát, dochováť se, dopřít si, dostát, dostál, poznál, kopál, d'elál, humříl, křičíl, vostál*. Tento jev byl dříve považován za typický jen pro mluvu historických chodských vesnic, nyní je velmi častý v mluvě starší generace celého Domažlicka.
- Jako na ostatním jihozápadě i na Chodsku je v infinitivech typu *nest, vect, tect* krátkost. Ale typická pro Domažlicko je i krátkost u slovesa *řect*.
- Oproti západočeským krátkým koncovkám u sloves v 1. osobě (*volam, vim*) se na Chodsku zachovává délka jako ve spisovném jazyce (*volám, vím, dám, dávám, musím, muším, nečekám*).

Vývoj souhlásek je na Domažlicku shodný s vývojem v celé jihozápadní oblasti. Některé změny se ovšem lépe a úplněji zachovaly.

- Změna $k > g > h$. Došlo k záměně znělého g vzniklého asimilací za h (*gdo > hdo, gde > hde, nigde > nihde*).
- Ve slovech cizího původu se ale namísto g vyslovuje k (*fotografije, fotokrafovati, špakát, kuláš, cikáro, kuma*). Tato výslovnost zůstává i u vlastních jmen (*Kabrijel, Kusta, Lomikar*).
- Typickou změnou pro Chodsko je výslovnost r za d (*storola, svarba, d'erek, poruška, vorevřít* – viz 4.3.2).
- Zbytky rozložené výslovnosti po souhláskách b a p (*bjič, pjivo*).

- Změna souhlásky v především ve spojeních *-avi-*, *-ovi-* se udržela pravidelněji, a to i ve jménech místních i obecných (lavice > *lajce*, rukavice > *rukajce*, jalovice > *jalojce*, Havlovice > *Havlojce* – viz 4.3.2).
- Hláška *v* mizí v určitých souhláskových skupinách (*dje*, *kjet*, *sjedek*). Někde je možno zaznamenat i progresivní neznělou asimilaci souhlásky *v*, která je jinak typická především pro Doudlebsko (*kfjet*, *tfaroch*).
- Stále se vyskytuje protetické *h*, a to u slov osobních, u sloves a především u jmen místních (*Hadam*, *Heva*, *harest*, *harvokát*, *hovád*, *hud'it*, *humít*, *humřít*, *hukrád*, *Houjezd*). V kontrastu s tímto jevem dochází k odstraňování náležitého *h* na počátku slov: *armonika*, *okinařit* (hokynařit)¹⁷.
- Počáteční výslovnost u slov *chčestí*, *chčasnej* je u starší generace stále poměrně hojná (změna pův. *šč* > *chč*).
- Častěji než v ostatních jihozápadních Čechách se na Chodsku udržuje zjednodušená výslovnost skupiny souhlásek *stř-* (*třilet*, *tříjce*, *tříkačka*).

4.4.2 Diferenční znaky tvaroslovné

- Převážně západočeská délka v 1.p. plurálu maskulin (*vojáci*, *chlapci*, *sedláci*) je dnes na Domažlicku všeobecná.
- Výrazně se projevuje západočeské splývání některých tvarů skloňovacích typů *nůše* a *kost*, především v 2. p. jednotného čísla. Nastává vyrovnání ve prospěch typu *kost*, na Chodsku ovšem

¹⁷ Proto se také obyvatelům Domažlic přezdívá Ondáci – kvůli hyperkorektní výslovnosti jména Honza (Honza > Honda > Onda). Tato přezdívka se jako posměšek užívá dosud.

s prodlouženou koncovkou: *do lajcí* (= do lavice), *ze sencí* (= ze světnice), *do stuncí* (= do studně). K vyrovnání dochází i v 6. pádě množného čísla (*na lavicech, po vesňicech*).

- Charakteristická pro Chodsko je koncovka *-om* ve 3. pádě množného čísla (*slepicom, kuřatom, d'etom, chlapom*).
- Přivlastňovací přídavná jména mají jako na celém jihozápadě Čech nesklonnou ustrnulou koncovku *-ovo* (*kovářovo kobila*).
- Především u nejstarší generace je možné se setkat s koncovkou *-ích* v 6. pádě množného čísla typů hrad, město (*ve mlejních, na Vyhledích* = na Výhledech).
- Rodinná jména jsou zakončena koncovkou *-ouc, -uc* (*Buršíkouc, Kovářouc, Hadlasuc*), místy je možné se setkat i s oblastní jihozápadočeskou podobou na *-ojc* (*Mrázojc, Línkojc*).
- Při skloňování osobního zájmena *ono* se zachovává tvar 4. pádu čísla jednotného *je* namísto obecně českého *ho* (*šla pro pivo a nenese je*).
- U předložky *z* se místy ještě objevuje zdvojený tvar *zez* (*zez vrat, zez Dílú*).
- U sloves zůstává tvrdé zakončení rozkazovacího způsobu typu *nos, pros*. Nepronikly sem jihozápadočeské tvary *noš, proš*.

4.5 Zachycené hláskoslovné a tvaroslovné jevy

Z našeho výzkumu na Domažlicku můžeme existenci některých hláskoslovných i tvaroslovných jevů potvrdit; jiné jsme naopak nezaznamenali.

Pro doložení těchto jevů jsme použili lexémy v tematickém slovníku a dialektologicky transkribované rozhovory.

Z hláskoslovných znaků můžeme potvrdit výskyt zavřené výslovnosti dvojhlaskek *ou* a *ej*. Dvojhlasku *ou* přecházející až v *ú* jsme zachytili především ve slově *klobúk*, dále ještě *fúknout*, *húsle*, *cucnúť*, *dú* (jdou), *kúkat*, *vodsúdit*, *sú* (být), *přídú* (přijít), *drúška*, *lúka*, *kúsek*, *silničká*, *vzorovanú*, *múcha*, *velkú*, *uzeňinú*, *lipú*, *menujú*, *celú*, *malú*, *vytáhnút*. Výskyt zavřené výslovnosti *ej* přecházející v *í* není v dnešní době tak častý, přesto jsme tuto změnu zachytili ve slovech *každij*, *žádnij*, *veselijší*, *stijní*.

Dále jsme zaznamenali redukci samohlásky *i*, *y* ve spojení se souhláskou *l* a to ve slovese byl (*bl*, *bla*, *blo* atd.). Zaregistrovali jsme přehlásku *á > ie > í* (*zíbst*), potvrdilo se i neprovedení změny *í > ej* po *c*, *z*, *s*, *i* když pouze ve slově *zasít*. Naopak jsme nezaznamenali výskyt nadměrného *ou* ze starého *ó* (snad jen pojmenování *plouh*). Též se prokázala častá redukce samohlásky ve slabikách *ni*, *ny*, především ve slovech *pšence*, *stunce* a *sence*. Dochovalo se i dloužení u dvojslabičných podstatných jmen rodu ženského (*vúj*, *rejba*), zachována je i délka ve slově *dífče* (*dífčička*). Znakem, který je zachován v podstatě stoprocentně, je délka v l-ovém přičestí a v infinitivu. Jedná se o jeden z nejvýraznějších znaků chodského nářečí. Téměř všichni respondenti pravidelně užívali výrazy jako *vožeňíl*, *vodevříl*, *běžít*, *ud'íl* (udál se), *hled'ít*, *čekát*, *sed'ít* aj. Stejně tak krácení samohlásky ve výrazech *sňist*, *jist* se užívá doposud. Krátkost u slovesa *řect* (říct) nemůžeme potvrdit, jelikož jsme ji nezachytili. Podle spisovného českého jazyka se oproti ostatním západním Čechám udržuje dlouhá samohláska u sloves 1. osoby přítomného času. Tuto dlouhou samohlásku jsme zaznamenali ve slovech *dělám*, *říkám*, *nemám*, *vařím*, *čtím*.

Naopak jsme vůbec nezachytili výskyt starobylé výslovnosti *r*, *l* s průvodními samohláskami a zachování délky u přivlastňovacího zájmena *náš*.

Co se týče souhlásek, tak za nejčastější znak, spojovaný s chodským nářečím, je považována záměna *k > g > h*. Ale podle našeho výzkumu je tento jev dnes již ojedinělý, i když zcela výjimečně je možné se s ním setkat

v lexémech *něhdo*, *něhde*. Protetické *h* se udržuje především v názvu vesnice *Houjezd* (Újezd, možno se setkat i s variantou *Oujezd*), dále ve slovech *houvrať*, *houvar* a *houtrata*. Ve vlastním jméně *Hadam*, které bylo v minulosti utvořeno přidáním souhlásky *h*, tato změna zdomácněla natolik, že se užívá dosud. Zcela výjimečně je možné se setkat s protetickým *h* v lexémech *Hana* (Anna) a *Honda* (Onda – viz diferenční slovník). Odstranění náležitého *h* je dnes již archaickým jevem, se kterým jsme se nesetkali. Pravidelnější je změna *r* za *d*; s tímto jevem jsme se setkali v lexémech *arvokát*, *d'erek*, *pormáslí*, *poruška*, *svarba*, *storola*, *vorevřít*. Změna souhlásky v především ve spojeních *-avi-*, *-ovi-* je poměrně běžná, připomenout můžeme lexémy *lajce*, *rukajce*. Změnu *šč* > *chč* jsme zachytili pouze ve slově *chčestí*. Zjednodušená výslovnost skupiny hlásek *stř-* jako *tř-* se používá pouze ve dvou případech, v případě označení střeviců (*třijce*) a v názvu obce *Potřekof*.

Vůbec jsme nezaznamenali vyslovení *k* namísto *g* ve slovech cizího původu, dále zbytky rozložené výslovnosti po souhláskách *b* a *p* a progresivní neznělou asimilaci souhlásky *v*.

Z tvaroslovných znaků je velmi častým jevem délka poslední samohlásky v 1.pádě množného čísla (*chlapcí*, *Němci*, *řezníci*, *spolužáci*, *vojáci* atd.). Též běžným úkazem je odlišné tvoření 3. pádu podstatných jmen v množném čísle (*Hadamom*, *chlapcom*, *slepicom*, *telátkom* aj.) Splývání některých tvarů skloňovacích typů *nůše* a *kost* se projevilo pouze jednou, a to ve 2. pádě jednotného čísla spojení *jít do stuncí*. Ustrnulou nesklonnou koncovku *-ovo* jsme zaznamenali též pouze jednou (*ženichovo strany*). Zakončení rodinných jmen na *-uc* je velmi časté, lze se setkat se jmény *Buršíkuc*, *Hadlasuc*, *Kabúruc*, *Kuželkuc*, *Vnukuc* a dalšími¹⁸.

---

¹⁸ V Klenčí i v Postřekově je běžné nazývat lidi podle chalupy, ve které žijí. My jsme v Klenčí hovořili s paní Annou Mathauserovou, ovšem mezi klenečskými občany je známá především jako Anna Hadlasuc (v chalupě, kde žije, žil kdysi nějaký Hadlas). Někdy je obtížné se na doptat na hledanou osobu, jelikož si informanti příjmení leckdy ani nevybaví, vzpomenou si pouze na jméno chalupy (např. u Hadlasů).

S jinými chodskými tvaroslovnými jevy jsme se nesetkali (např. zdvojení předložky z aj.), a proto je dnes považujeme za již vymizelé. Lze se domnívat, že další hláskoslovné i tvaroslovné znaky budou následovat.

Značný rozdíl se projevil v mluvě mladší generace oproti starší. Výše uvedené jevy jsme téměř výhradně zachytili u starší generace. U respondentů mladšího věku, se kterými jsme hovořili, jsme zaznamenali pouze velmi malou část těchto znaků (délku poslední samohlásky v 1.pádě množného čísla nebo odlišné tvoření 3. pádu podstatných jmen v množném čísle).

5. NÁŘEČNÍ SLOVNÍ ZÁSoba A JEJÍ HODNOCENÍ

Slovní zásoba patří k těm složkám jazyka, které bezprostředně reagují na změny ve společnosti a neustále se mění. Pro její vývoj je charakteristické, že výrazy pro zaniklé a již neužívané reálie upadají v zapomenutí, že se pro nově objevené skutečnosti hledají nová slova a že je značná část nářečního lexika postupně nahrazována lexikem spisovného jazyka.

Vývoj nářeční slovní zásoby je nerovnoměrný, proto lze nářeční slovní zásobu rozdělit na dvě skupiny s ohledem na její vývoj. Je zde část lexika, která projevuje značnou stabilitu, tedy část přetrvávající (sem patří nářeční pojmenování, která se týkají věcí a jevů vázaných na užší rodinný kruh nebo nářeční označení, pro která spisovný jazyk pojmenování vůbec nezná). Odolávají také výrazy německého původu, které leckdy nabyly expresivního zabarvení.

Druhou částí lexika jsou výrazy, které podléhají rychlému zániku. Tyto výrazy se pojí s provozováním jistých zemědělských činností a v okamžiku, kdy se přestává užívat těchto technik zanikají. Nejčastěji to bývá v případě, pokud můžeme nahradit nářeční výraz výrazem spisovným (nebo alespoň tím výrazem, který platí na celém území Čech, Moravy a Slezska). Např. nářeční pojmenování pro rostliny nebo zvířata mladá generace nahradila vlivem školní výuky výrazem spisovným.

Úkolem nářeční lexikologie je popsat slovní zásobu z hlediska její funkce a struktury, analyzovat její vnitřní strukturu (slova odborná, expresivní aj.) a změny, odhalovat jazykové a mimojazykové souvislosti.

Cílem nářeční lexikologie je charakterizovat specifické rysy i obecné vývojové principy nářečního lexikonu s ohledem na spisovnou slovní zásobu (Sochová in Čermák 1995, s. 250).

5.1 Typy nářečních slovníků

Nářeční slovníky nebývají typově vyhraněné a slouží více účelům. V konkrétním případě rozhoduje povaha a rozsah materiálové základny nebo badatelské zaměření autorů. Slovníky je možné rozlišit z několika hledisek. Podle územního rozsahu lze slovníky rozdělit na lokální (místní), regionální (oblastní) a celonářeční. Podle obsahu na diferenční a (relativně) úplné. Dle časového rozpětí na slovníky synchronní a historické a konečně podle uspořádání na abecední a věcné (Sochová in Čermák 1995, s. 252).

Synchronní slovník lokální abecedně řazený může být tedy dvojího druhu, a to (relativně) úplný a diferenční. Slovník (relativně) úplný je oproti diferenčnímu vyšším typem. Zaznamenává vedle základních obecných pojmů tradiční realie a krajové výrazy profesionální i běžný konverzační slovník. Umožňuje srovnání nářečního lexika se spisovným, přispívá k typologii mluvených útvarů celonárodního jazyka. To diferenční slovník neumožňuje.

Synchronní slovník lokální onomaziologický je založen na pojmové nebo věcné příbuznosti slov. Onomaziologicky jsou tvořeny tyto typy slovníků:

1. systematický (ideografický nebo věcný);
2. analogický (abecední heslář centrálních slov s přiřazenými mikrostrukturami nebo tentýž doplněn výklady);
3. kombinovaný (abecední výkladový s věcným heslářem nebo věcný výkladový s abecedním heslářem).

Regionální slovníky se zpravidla zaměřují na tradiční lexikální fond oblastních modifikací na větších územních celcích. Ohledně rozsahu mohou být regionální slovníky relativně úplné (zachycují výrazové prostředky užívané aktivně daným společenstvím) nebo diferenční.

Celonářeční slovníky představují dlouhodobý konečný cíl všech národních dialektologií. Většinou bývají diferenční a historické a zachycují současný stav (Sochová in Čermák 1995, s. 253).

5.2 Sběr materiálu a transkripce

Při dialektologickém výzkumu musí explorátor dodržovat několik základních pravidel. V první řadě jde o vytváření kontaktu s nositeli nářečí, jehož výsledkem je pochopení způsobu života místního etnika. Základem správnosti výzkumu je také snaha o maximální přesnost zápisu živého lidového jazyka. Průběh výzkumu můžeme rozdělit do tří etap:

1. etapa přípravná,
2. etapa bezprostředního sběru,
3. etapa hodnocení výsledků.

V přípravné fázi by se měl explorátor důkladně seznámit s lokalitou obcí (počet obyvatel, poloha, blízkost velkých měst), s historií (osídlení, hospodářské poměry, v pohraničí přítomnost německých obyvatel), přírodními okolnostmi krajiny (dostupnost obcí) a způsobem života místních obyvatel (řemeslníci, zemědělství, hornictví atd.). Taktéž by nemělo být opomíjeno navázání kontaktu s místními institucemi, jako jsou obecní úřad, knihovna či muzeum (nacházejí-li se v oblasti). Prospěšné informace lze získat i od místních kronikářů či sběratelů. V přípravné fázi si také explorátor zvolí metodu výběru respondentů (rozhodujícím faktorem bývá především stáří), metodu sběru, principy zpracování sebraného materiálu.

Při samotném výzkumu lze užít metody přímého, skrytého nebo zprostředkovaného kontaktu (Holub 2003, s. 56-57). Skrytého kontaktu (tedy záznamu výpovědi bez vědomí mluvčího) lze využít pouze jako doplňkové formy výzkumu. Vzhledem k zákonné ochraně osobnosti nemohou být neautorizované promluvy publikovány. Někdy bývá tento postup nahrazen pozorováním vedeného rozhovoru¹⁹.

---

¹⁹ Tohoto postupu využil J. F. Hruška ve svém Dialektickém slovníku chodském (Hruška 1907, s. 2).

Zprostředkovaného kontaktu lze dosáhnout užitím dotazníkové metody. Korespondenční dotazníková anketa je základní metodou sběru pro větší teritoriální slovníky. Pro účely vytvoření slovníku jsou sestaveny specifické dotazy; odpovědi na ně vyplňují především vzdělaní laici.

Nejvhodnější je přímý kontakt. Přímá explorace v terénu se hodí především pro menší oblasti, a to z důvodu značné fyzické a časové náročnosti. Může být prováděna individuálně, nebo v kolektivu. Jde v podstatě o spontánní rozhovor mezi explorátorem a informantem, který explorátor zaznamenává, nejlépe nahrává na diktafon²⁰. Výhodou zvukového záznamu je, že se explorátor nemusí obtěžovat s průběžným zápisem výpovědí, který by mohl mluvčího rušit nebo zdržovat ve výpovědi. Vedle řízené konverzace na dané téma je možné uplatnit i přímý dotaz na tradiční terminologii, k čemuž mu může dopomoci vhodný obrázek²¹ (Holub 2003, s. 56 – 57).

Pro lokální slovník je základní metodou intenzivní volný sběr, prováděný jedincem, který dle Sochové (in Čermák 1995, s. 256) může dokonale provádět jen explorátor, který ze zkoumané oblasti pochází, jelikož nezbytným předpokladem jsou důvěrná znalost prostředí a vlastní nářeční povědomí. Taktéž dlouhodobý kontakt explorátora s informanty odstraňuje bariéry.

Při výběru respondentů je třeba dávat přednost těm osobám, které ve své řeči dosud zachovávají nářeční archaické zvláštnosti a jsou přitom schopny srozumitelné výpovědi. Takovou skupinou respondentů jsou především starousedlé vrstvy zemědělského obyvatelstva (Holub 2003, s. 62).

Témat, na která se může explorátor zaměřit, je mnoho. Především záleží na tom, co je pro danou oblast specifické (na jiná témata se bude respondent ptát v zemědělské oblasti a na jiná témata v oblasti, která je proslulá svým folklorem). Též je třeba rozlišit, je-li informantem muž či žena. Ženy jsou

---

²⁰ V této souvislosti se velmi osvědčí digitální diktafon. Při následném vyhodnocování dat lze nahrávky převést do počítače a dále s nimi pracovat. Při zpětném přehrání si explorátor může všimnout melodie, přízvuku apod.

²¹ Stejně tak se obrázek může použít i u dotazníkové metody.

„zběhlejší“ v přípravě pokrmů, úpravě oděvů apod., muži zase více rozumí polním pracem či vybavení domácnosti.

Vhodné jsou rozhovory na volné téma (o zaměstnání, o jídlech, o zvycích, o místních pověstech, svátky v průběhu roku, kroj atd.). Explorátor řídí rozhovor pomocí návodných a usměrňujících dotazů, pokládá otázky tak, aby jim respondent porozuměl a mohl okamžitě reagovat. Zároveň musí brát ohled na kulturní úroveň respondenta a jeho vyjadřovací schopnosti. Souvislé vyprávění je vhodné zbytečně nepřerušovat a otázky pokládat, až informant domluví. Doba response by neměla být neúměrně prodlužována.

Velikou výhodou explorátorů je schopnost nenásilně měnit téma rozhovoru. Může se stát, že rozhovor tzv. „nikam nepovede“, že se explorátor nedozví žádné nářeční lexémy, což bývá často jeho hlavním cílem. Poté stačí přejít k jiné tematické oblasti a informant si může rozpomenout. Každý rozhovor by měl explorátor zakončit otázkou: „Znáte ještě nějaká nářeční slova?“ nebo otázkou podobného typu.

Následně je explorátorem provedena transkripce. Přitom je možné volit mezi několika transkripčními postupy. Přepis může být odborný, čtenářský nebo kombinovaný. Odborný přepis je založen na důsledném přepisování promluvy pomocí tabulky fonetické transkripce. Ohledně druhého postupu jde o přizpůsobení srozumitelnosti textu potencionálnímu čtenáři. Kombinovaný postup zachovává specifika fonetické transkripce, ale podobu jejích textů přizpůsobuje požadavkům vhodné edice (Holub 2003, s. 65).

5.3 Výstavba slovníku a hodnocení dialektismů

Při tvorbě slovníků je možné uplatňovat dva základní postupy, sémaziologický a onomaziologický. Sémaziologická metoda vychází od formy lexikální jednotky a zjišťuje obsah, tzn. její význam. Výsledkem jsou abecední slovníky. Onomaziologický postup vychází z představy o věci a zjišťuje, jak je představa v daném jazyce formulována. Výsledkem jsou věcné slovníky.

Základní jednotkou nářečního slovníku je dialektismus. Ten lze charakterizovat jako diferenční, územně vázaný ekvivalent slovního prostředku celonárodního jazyka (Sochová in Čermák 1995, s. 257).

Z teritoriálního hlediska dělíme dialektismy na lokální, regionální a nadnářeční. Dialektismy lokální se váží k jedné lokalitě nebo malému kompaktnímu území. Regionalismy se váží k většímu diferencovanému územnímu celku. A k celonářečnímu územnímu celku se váží dialektismy nadnářeční (interdialektismy).

Podle druhů diferenčních nářečních příznaků rozlišujeme dvě základní skupiny dialektismů: primárně a sekundárně hodnocené dialektismy. Primárně dále dělíme na:

1. specifické, tedy ty dialektismy, které nemají spisovný pojmenovací protějšek. Tyto dialektismy vznikly přímo v nářečním životě;
2. dialektismy vlastní lexikální, které mají spisovný ekvivalent. Tyto dialektismy mají nejvyšší procentuální zastoupení;
3. sémantické, jejichž význam je jiný než význam spisovného slova stejně znějícího. Nářeční slovo bývá zpravidla polysémní, zatímco spisovný jazyk disponuje dvěma odlišnými výrazy.

U sekundárně hodnocených dialektismů není popis diferenčních nářečních příznaků jednoznačný. Tyto dialektismy dělíme na:

1. frekvenční, které se v nářeční komunikaci používají běžně, ale ve spisovné mluvě je frekvence jejich používání nižší;
2. stylové, jejichž stylová hodnota se liší od spisovného jazyka;
3. kontextové, kde je možné nalézt odlišnost od spisovného jazyka v kontextovém využití (Holub 2003, s. 51 – 52).

Pozornost by měl explorátor přikládat i k přejímkám z cizích jazyků, a to obzvláště tehdy, dělá-li terénní výzkum v pohraničních oblastech. Dále by měl postihnout lexikálně sémantické jevy, především polysémii a homonymii, synonymii a antonymii, expresivní nářeční slovní zásobu a neměl by opomenout ani otázky týkající se nářeční frazeologie (Holub 2003, s. 64).

5.4 Lemmatizace

Lemma je základní, neutrální tvar slova. Pravidla pro lemmatizaci se liší podle typu slovníku. U slovníků lokálních se zpravidla užívá lemmatizace v nářeční podobě, foneticky transkribovaná, přičemž může jít o transkripci volnější, zjednodušenou. U slovníků regionálních se lemma uvádí ve spisovné podobě. K ní se připojuje její nářeční varianta ve fonetické transkripci. Slovníky svodné používají hesla v pravopisné normalizované spisovné podobě. K nim se připojují jejich zeměpisně diferencované varianty ve fonetické transkripci. Základní gramatické údaje zařazují heslo do gramatického systému daného nářečního typu. Slovník může být doplněn i o tvaroslovnou stránku (Sochová in Čermák 1995, s. 259).

Lemmatizátor je nástroj (obvykle počítačový program), který vyhledá v databázi k určitému tvaru slova základní tvar (lemma).

Lematizace může být:

- užší – uvádíme slovo v základním tvaru, transkribované (popř. v kombinaci se „spisovným převodem“), nejtypičtější formu zakončení;
- širší – uvádíme základní tvar, kategorie, význam, exemplifikace, varianty, odkazy aj.

5.5 Sestavování slovníků

Základním problémem při sestavování slovníků je výběr slov. Vzorek slov by měl být reprezentativní s důrazem na jazykové hodnocení, které zahrnuje charakteristiku z hlediska slovního druhu daného slova a jeho gramatické a lexikální vlastnosti. Součástí charakteristiky může být i stručný etymologický výklad. Jako pomůcku pro sestavování slovníku je vhodné použít Slovník spisovného jazyka českého, který pomůže při dešifrování některých obsahů a určení, jestli jsou to obsahy odlišné od spisovného jazyka.

6. TEMATICKÝ SLOVNÍK

Tematický slovník reprezentuje soubor lexikální zásoby dané nářeční oblasti. Všechny materiál je rozdělen do tří základních okruhů: 1. Vesmír a svět kolem nás, 2. Člověk, 3. Obecné vztahy. Tučně jsou uvedeny ty lexémy, které dokládáme i v diferenčním slovníku.

1. Vesmír a svět kolem nás

1.1 Počasí

ced'ák, ced'it, **leto**, liják, luft, mhla, **pršít**, sedlák, **zípst**,

1.2 Země a voda

haltíř, **houvar**, **houvrat'**, lúka, kíbl, **miklačka**, **oudolí**, **rimík**, studna, **stunce**,

1.3 Rostliny

brambúr, chvojí, **jáblo**, ječmen, **kotef**, lipa, parez, **pecedle**, pecedlátko, **peručí**, plíva, **pšence**, votava, voves, **žíto**

1.4 Zvířata

dobitek, hovád, **husman**, **kotejš**, kotejšek, **líče**, **mařtal**, múcha, **rejba**, **rijba**, **vostenec**, **vrčít**, **vrřít**, **višťípat**

2. Člověk

2.1 Rodina a rodinné události

bába, babi, **čepení**, **čepit**, d'eda, d'edek, **d'erek**, **d'ífče**, d'ífčička, d'efčička, drouška, drušba, družička, družka, famílije, hromátka, húd'e, chlapeček, **legrut**, mamina, mládenec, narod'ít, **svarba**, švagr, **teta**, **vičepit**, **vijrostek**

2.2 Polohy a pohyby

bježit, bouřit, bijvat, cárat, cucnút, čekát, dít se, drkat, fúknout, gruntovat, hledít, jist, kvaltovat, metát, mušít, odpočnout, paličkovat, poučet, prodát, přestát, pucovat, richtovat, sedít, sňist, šlajfovát, štajfovát, švantrat, tancovát, visít, vokázat, volát, vostát, pumpovat, točit, zvostát

2.3 Pocity a stavy člověka

dřevák, chčasnij, chčestí, chudij, skromnij, nechčasnij, nechčestí, svatij

2.4 Zdraví a nemoci

bolít, doktor, churavej, kášel, lazar, lík, marodít, marodnej, přešlej, stonat, stonavej, vomarodít

2.5 Lidská sídla a obydlí

almara, cajch, cimra, čakan, demú, drujstvo, duchna, dum, fabrika, hambalka, kolna, komora, kúlna, kumbálek, lajce, lajsna, loch, mařtal, mlat, pavlač, piliňáki, poruška, púda, punebí, púvalek, sence, stolička, storola, stunce, suden, špánki, štokrle, vodr, vihořit, zahrátka

2.6 Předměty a nástroje

2.6.1 Kuchyňské předměty

cedítko, cetlík, cibulák, díška, hrachovec, kadečka, kamnovec, kořinka, mňechačka, mlejnek, nožíki, pařák, řešato, štamprlátko, vokřín, žbán, žbánek, žbjeračka, žejdlík, žíce

2.6.2 Činnosti, předměty a nástroje potřebné k zemědělské práci

bejki, cep, fúra, kepl, klaňice, kolmaha, kořinka, korba, krace, krosna, kšíra, kúš, kíbl, loukot', mandálek, metát, motorofka, náprava, nožíki, otka, pavuza, plouch, popustit, povřeslo, přička, ráfek, rohat'ini,

rosporka, rozvora, **rukovák**, řešato, soukol, **šlajf**, špricle, **špunstrok**, **tratar**, **tulec**, vách, **vaška**, **vorpulák**, votípka, **vúj**, zákolník, žebřina, žebřinaák

2.6.3 Hudební nástroje

drkačka, **fanfrnoch**, harmonika, húsle, řehtačka, **šťebenec**,
vodrhovačka

2.7 Pokrmy a strava

bacán, **blboun**, bramboračka, **brambúr**, **brambúračka**, **calta**,
calatka, **cáračka**, **cedítka**, cucnút, cukerle, čekuláda, češnek, češnek, fašírka,
jist, knedlik, **knédľprajt**, **mácedlo**, **maltošna**, majoránka, marjánka, mazanec,
pormásli, políčka, **šlejška**, **šterc**, štrúdl, **toč**, utopenec, **vošouch**, **vijslužka**,
zákusek

2.8 Oděvy

búta, **čepec**, **fjertuch**, **flámiška**, flanel, **foremetka**, jeleňice, **jupka**,
kabátek, **kabza**, **kalounek**, **kanduš**, kartoun, **klobúk**, kraječka, kroj, kšandi,
lajbík, lemování, **nápjienka**, mustr, paličkovat, **pantl**, plátno, **plena**,
práporka, práporovina, **prašťenki**, punčochi, rifle, **rosplášienka**, **rukajce**,
rukáf, **rukáfce**, **smutéčka**, **strijce**, **šerka**, **šerkovák**, šnerovačka, **šnorovačka**,
šnuptejchl, štrikovat, **šúsek**, **trijce**, **vejkladek**, **vidrofka**, višívat, zástěra

2.9 Zvyky a tradice

advent, babskej bál, **dozvuki**, drkačka, **drkáč**, **drkat**, drouška, **drušba**,
družička, **druška**, fanfára, **hejta**, **hejták**, hromnička, kaple, **klepáč**, **kolečko**,
koledování, kitička, kitičková, **legrut**, masopust, mládenec, muzika, **přáski**,
pohoštění, popelec, pouť, požehnání, púst, rejdovačka, rejdovák, **sepsívaná**,
soubor, **spoušťedla**, svátek, svátky, vánoce, velkonoce, veselka, **vohláški**,
vosvětít, **vorački**, **voženít**, vijslužka,

2.10 Jména a názvy

Andula, Bavorsko, **Bulák**, Díli, **Dražnov**, Dražínov, **Hadam**, Hadlasuc, **Hana**, **Honda**, **Houjezd**, Chodof, Chocko, Kabúruc, Klenčí, Manka, Mařejuc, Pocenovice, Potřekof, **Tranof**, **Tumačov**

2.11 Profese

arvokát, **dotor**, fráter, sedlák, **piskač**, **puklař**, řídící, richtář, **vochčák**

2.12 Dramatické události

bečít, čárimúri, **houtrata**, **humřít**, **klepeti**, **legrut**, **svarba**

3. Obecné vztahy

3.1 Vyjadřování času

celij, **časnij**, dopolodne, **dicki**, díl, hodněkrát, **íčko**, **leto**, navečír, odpolodne, outerek, pokajt', **polodne**, porát, pozdějc, přefčírem, **ranij**, štvrtek, zejtra

3.2 Zájmena, číslovky, příslovce, předložky, částice

bedle, copa, **delú**, **demú**, **dokajt'**, dopa, **dijt'**, esli, **himle**, japa, kerejpa, **kerij**, **něhde**, **něhdo**, takovejhle, **teki**, **túlik**, tuta, **tuten**, tuto, túze, tvuj, von, vona, voňi

6.1 Tématický slovník jako odraz způsobu života

Při výzkumu jsme se nejvíce zaměřili především na oblasti výzkumu tradic a kroje, zvyků, stravy a zemědělské práce. Očekávali jsme, že v těchto oblastech zachytíme největší množství nářečních lexémů. Toto se nám i potvrdilo.

Nejvíce lexémů jsme zachytili v okruhu Činnosti, předměty a nástroje potřebné k zemědělské práci. Důvodem může být to, že vybrané obce jsou

převážně zemědělské a i přes rychlý technologický pokrok názvy nářadí v nedávnu používaného stále neupadly v zapomnění. Samozřejmě, že se dnes již na poli nestaví *mandálky*, sláma se nehrabe s *bejky* a zrna z klasů se nemlátí za pomoci *keplu*. Tradiční nářadí se v současné době již nevyužívá, přesto si především starší občané stále pamatují výše uvedené názvy.

Taktéž značné množství lexémů bylo zachyceno v okruhu Pokrmy a strava. Na základě našeho výzkumu můžeme konstatovat, že v určitém období se připravují specifické pokrmy. Protože se v jiných oblastech tyto pokrmy nepřipravovaly a tedy pro ně neexistuje žádné označení, bylo nutné hledat určité vlastní pojmenování, kterého se ve většině případů užívá doposud. A tak si můžeme namočit knedlík či chléb v *cáračce* či *máčedlu*, z *brambúr* upéct *toč* či *maltošnu* nebo v *hrachovci* svažit švestková povidla. Při vysvětlování významu daného lexému pak nebyl respondenty uveden spisovný nebo obecně český ekvivalent, ale více či méně rozsáhlý popis přípravy pokrmu.

Stejně tak i pro konkrétní části krojů běžně mluvená čeština ve většině případů žádné označení nemá. Kroje se samozřejmě vyskytují i v jiných oblastech České republiky (Doudlebsko, Slovácko). Zatímco Doudlebák si obleče bundu (Krejča in Holub, 2004, s.162), Chod si vezme *šerkovák*. Doudlebačka si jako ozdobu uváže *caltičku* (Krejča in Holub, 2004, s.158), Chodka se ozdobí *nápěnkou* či *pantlem*.

Závěrem nesmíme zapomenout na slavný postřekovský masopust, kdy některé dny masopustu mají své názvy. V pátek začíná masopust *sezpívanou* a ve středu končí *dozvuky*. Další lexémy, které se pojí s masopustem, jsou např. *voračky* nebo *kytičková*.

Obecně tedy můžeme říci, že čím více je něco pro daný kraj specifické, tím více nářečních lexémů se k dané věci nebo činnosti pojí.

7. DIFERENČNÍ SLOVNÍK

Předlohou pro zpracování a řazení jednotlivých hesel nám byl Slovník spisovného jazyka českého. V případě podstatných jmen jsou jednotlivá hesla uváděna vždy v 1. pádě jednotného čísla, v případě sloves v infinitivu. Veškerá hesla jsou uspořádána v abecedním pořadí.

V případě, že je fonetická podoba slova odlišná od samotného lexému, je v hranaté závorce uveden jeho dialektologický přepis. Dále je u každého jména uveden tvar 2. pádu jednotného čísla. Následuje rod podstatného jména (m – maskulinum, f – femininum, n – neutrum, pomn. – pomnožné substantivum).

U každého slova je napsán význam, který byl porovnáván s významem uvedeným v Hruškově Dialektickém slovníku chodském (pokud se zachycené slovo v Hruškově slovníku vyskytovalo). Pokud ne, byl význam formulován podle výpovědi respondentů. Též jsme nahlíželi do Balharova Českého jazykového atlasu.

Každé sloveso je uvedeno v infinitivním tvaru. Následuje slovesný vid (zkratky: dok. – dokonavý, ned. – nedokonavý). V hranatých závorkách je opět dialektologický přepis. Význam je uváděn opět dle Dialektického slovníku chodského nebo podle výpovědi respondentů.

Za významem je vždy uveden odkaz na část tématického slovníku, ve které se dané pojmenování nachází.

Zařazení některých výrazů je sporné díky hláskoslovné obměně (jevy jsou na pomezí s hláskoslovím), ale když jsou lexikalizované, tak je uvádíme. Dále u slov zachováváme protetické *v* a *h* (bylo-li slovo v této podobě zachyceno).

arvokát, -a, m: právník (2.11)

bába, -y, f: babička (2.1)

bacán, -u, m: buchta z řídkého těsta (2.7)

bečít, ned.: brečet (2.12)

bedle, předl.: vedle (3.2)

bejky [bejki], -ů, pomn.: veliké hrábě na hrabání zbylých klasů (2.6.2)

běžít [bježít], ned.: běžet (2.2)

blboun, -u, m: kynutý knedlík plněný ovocem (2.7)

bolít, ned.: bolet (2.4)

bouřit, ned.: klepat (2.2)

brambůr [brambúr], -u, m: brambor (1.3)

brambůračka [brambúračka], -y, f: bramboračka (2.7)

Bulák, -a, m: Chod; označení Choda podle chodského nářečí (bulačiny) (2.10)

búta, -y, f: bota (2.8)

byjvat, [bijvat], ned.: bývat (2.2)

cajch, -u, m: nečistota, špína (2.5)

calta, -y, f: vánočka (2.7)

calatka, -y, f: houska (2.7)

cáračka, -y, f: viz. máčedlo (2.7)

cárat, ned.: máchat prádlo (2.2)

cedítko, [ced'ítko], -a, n: cedník, sítko (2.6.1)

celyj [celij], adj.: celý (3.1)

cetlík, -u, m: velké struhadlo na zelí (2.6.1)

čakan, -u, m: stará chodská zbraň (2.5)

časnyj [časnij], adj., časný (3.1)

čekát, ned.: čekat (2.2)

čepec, -e, m: krojová pokrývka vdané ženy (pouze vdané) (2.8)

čepení [čepeňí], -í, n: ozdoba nevěstiny hlavy (2.1)

čepit, ned.: oblékání nevěsty (2.1)

delů [delú], přísl.: dolů (3.2)

demů [demú], přísl.: domů (2.5)

děrek [d'erek], -a, m: dědeček (2.1)

dít se [d'ít se], ned. udát se, stát se (2.2)

dívče [d'ífče], -te, n: děvče, dívka (2.1)

dokajt', přísl.: dokud (3.2)

dotor, -a, m: doktor (2.11)

dozvuky [dozvuki], -ků, pomn.: poslední den masopustu (středa) (2.9)

Dražnov [Dražnof], -a, m: Draženov (2.10)

drkačka, -y, f: řehťačka (2.6.3)

drkáč, -e, f: děti chodící s drkačkou = drkáčí (2.9)

drkat, nedok.: řehtat řehťačkou (2.9)

družba [drušba], -y, m: mládenec; mužský protějšek družičky (2.9)

družka [druška], -y, f: družička (2.9)

dřevák, -a, m: nešikovný člověk (2.3)

duchna, -y, f: velká peřina plněná peřím (2.5)

dycky [dicki], přísl.: vždycky (3.1)

dyjt' [dijt'], částice: vždyt' (3.2)

fanfnoch, -u, m: hudební nástroj; džbán potažený kůží, ze které jdou žíně, za něž se tahá (2.6.3)

fěrtuch [fjertuch], -u, m: ženská zástěra, součást kroje (2.8)

flámiška, -y, f: horní část ženského kroje, zástěra (2.8)

foremetka, -y, f: imitace límečku (2.8)

Hadam, -a, m: mužské jméno Adam (2.10)

haltýř [haltíř], -e, m: otevřená volně přístupná studně (1.2)

Hana, -y, f: ženské jméno Anna (2.10)

hambalka, -y, f: horní patro ve stodole (2.5)

hejta, -y, f: návštěva; (jdeme na návštěvu = jdeme hejtu) (2.9)

hejták, -a, m: návštěvník (2.9)

himle, adv.: vedle (3.2)

hledít [hledít], ned.: dbát, přeneseně hledět (2.2)

Honda, -y, m: též Onda; Honza, dříve také posměšná přezdívka domažlických občanů (2.10)

Houjezd, -a, m: Újezd (2.10)

houtrata, -y, f: útrata (2.12)

houvar, -u, m: louka s dobrou pící (1.2)

houvrať, -e, f: souvrať; okraj pole (1.2)

hrachovec, -e, m: hrnec používaný k výrobě švestkových povidel (2.6.1)

humřit, ned.: zemřít (2.12)

husman, -a, m: houser (1.4)

chčestí [chčestí], -í, n: štěstí (2.3)

íčko, adv.: nyní (3.1)

jáblo, -a, n: ovocná stopka (1.3)

jist, ned.: jíst (2.2)

jupka, -y, f: lehký ženský kabátek (2.8)

kabza, -y, f: kapsa (2.8)

kalounek, -u, m: tkanička (2.8)

kadečka, -y, f: kád' na nakládání zelí

kamnovec, -e, m: hrnec na ohřev vody (2.6.1)

kanduš, -e, m: sukně spojená se živůtkem (2.8)

kepl, -u, m: žentour na mláčení obilí (2.6.2)

keryj [kerij], zájm.: který (3.2)

klanice [klaňice], -e, f: součást vozu; prkna, která zabraňují, aby náklad
nespadl pod kola (2.6.2)

klepáč, -e, m: koledník s řehtačkou, který chodí o Velikonocích po vsi (2.9)

klepety, -et, pomn.: drby, pomluvy (2.12)

klobúk, -u, m: klobouk (2.8)

knédlprajt, -u, m: škubánek (2.7)

kolečko, -a, n: lidový kolový tanec (2.9)

kolmaha, -y, f: stavební kolečko (2.6.2)

košinka, -y, f: pletená ošatka ze slámy (2.6.2)

kotejš, -e, m: brk (1.4)

kotev [kotef], -e, f: větev (1.3)

krace, -e, f: motyka na okopávání brambor (2.6.2)

krosna, -y, f: nůše (2.6.2)

kúš, -e, m: koš (2.6.2)

lajbík, -u, m: živůtek (2.8)

lajce, -e, f: lavice (2.5)

lajsna, -y, f: lišta (2.5)

legrut, -a, m: rekrut; mladý muž, který rukuje na vojnu (2.1)

leto, -a, n: léto (1.1)

líče, -te, n: mladá kachna (1.4)

loch, -u, m: sklep (2.5)

máčedlo, -a, n: vypečená šťáva z pečeného vepřového masa, do kterého se
namáčí knedlík nebo chléb (2.7)

maltošna, -y, f: placka z vařených brambor (2.7)

mandálek, -a, m: polní panák z pšeničné nebo žitné slámy (2.6.2)

mařtal, -e, f: mařtal (1.4)

metát, dok.: vyhazovat seno na voďr (2.6.2)

miklačka, -y, f: hasičská stříkačka (1.2)

mušít, ned.: muset (2.2)

nápěnka [nápjenka], -y, f: červená mašle na chodském kroji (2.8)

nechčestí [nechčest'í], -í, n: neštěstí (2.3)

něhde, něhdo, [ňehde, ňehdo], přísl. někde, někdo (3.2)

nožíky [nožíki], -ů, pomn.: nůžky (2.6.1)

oudolí, -í, n: údolí (1.2)

pantl, -u, m: stuha; mašle (2.8)

pavlač, -e, f: terasa (2.5)

pavuz, -y, f: kmen, který se upevňuje na řůru sena, aby seno nespadalo (2.6.2)

pecedle, -e, n: stromová šiška (1.3)

peručí, -í, n: chvojí určené k rozdělování ohně (1.3)

piskač, -e, m: klarinetista (2.11)

plena, -y, f: veliký bílý vyšívaný šátek (2.8)

plouh [plouch], -u, m: pluh (2.6.2)

polodne, -e, n: poledne (3.1)

pormáslí, -í, n: podmáslí (2.7)

poruška, -y, f: polštář (2.5)

poučet, ned.: půjčovat (2.2)

práporka, -y, f: lehký krojový oděv (2.8)

praštěnky [prašťenki], -ek, pomn., žluté mužské krojové kalhoty (2.8)

prodát, dok.: prodat (2.2)

pršít, ned.: pršet (1.1)

práštky [přáski], -ek, pomn.: zábava, kdy se lidé scházeli, zpívali, drali peří
(2.9)

přestát, dok.: přestat (2.2)

pšence, -e, f: pšenice (1.3)

půda [púda], -y, f: podlaha (2.5)

puklař, -e, m: dudák (2.11)

punebí, -í, n: půda (2.5)

půvalek [púvalek], -u, m: trám (2.5)

ranyj [ranij], adj.: časný (3.1)

rejba, ryjba [rijba], -y, f: ryba (1.4)

rohatiny, -in, pomn.: vidle (2.6.2)

rozplášenka [rosplášenka], -y, f: horní část ženského kroje, zástěra (2.8)

rukajce, -í, f, rukavice (2.8)

rukávce [rukáfce], -ú, pomn., vyduté rukávy u ženské krojové košile (2.8)

rukovák, -u, m: veliký proutěný koš (2.6.2)

rymík [rimík], -u, m: rybník (1.2)

řešato, -a, n: síto (2.6.1)

sedít [sedít], ned.: sedět (2.2)

sence, -e, f: pokoj, místnost (2.5)

sezpívaná [sespívaná] -é, f: setkání před masopustem, kde si mladí ožívují
chodské písně (2.9)

smutěčka, -y, f: vyšívka (2.8)

snist [sňist], dok.: sníst (2.2)

spouštědla [spoušťedla], pomn.: předmasopustní zábava (2.9)

storola, -y, f: stodola (2.5)

střijce, -í, pomn., střevíce (2.8)

stunce, -e, f: studně (1.2)

suden, -u, m: skříň, kredenc (2.5)

svarba, -y, f: svatba (2.1)

svatyj [svatij], adj.: svatý (2.3)

šerka, -y, f: vlněná sukně, součást kroje (2.8)

šerkovák, -u, m: mužský kabát, součást kroje (2.8)

šlajf, -u, m: brzda (2.6.2)

šlajfovát, ned.: brzdit (2.2)

šlejška, -y, f: bramborová šiška, vytvořená z rozmačkaných vařených brambor
(2.7)

šnorovačka, -y, f: živůtek (2.8)

šnuptejchl, -u, m: kapesník (2.8)

špánky, -ek, pomn.: třísky (2.5)

špunstrok, -u, m: zátka do troků (2.6.2)

štajfovát, ned.: vytahovat se (2.2)

štěbenec, [šťebenec], -e, m: klarinet (2.6.3)

šterc, -u, m: druh pokrmu, škubánek (2.7)

šůsek [šúsek], -u, m: vycpávka, na které držela šerka (2.8)

švantrat, ned.: mluvit špatně česky (2.2)

teta, -y, f: uctivé oslovení starší vesnické ženy (2.1)

teky [teki], přísl.: taky (3.2)

toč, -e, m: pečený pokrm z brambor (2.7)

Tranov [Tranof], -a, m: obec Trhanov (2.10)

tratar, -u, m: trakař (2.6.2)

třijce, -í, pomn.: viz. stříjce (2.8)

tulec, -e, m: nádoba z kravího rohu, do které se zastrkoval brousek (2.6.2)

tůlik [túlik], čísl.: tolik (3.2)

Tumačov [Tumačov], -a, m: obec Tlumačov (2.10)

tuten, zájm.: tenhle, tento (3.2)

váh [vách], -u, m: važiště; silnější břevno, které je připojeno k oji (2.6.2)

važka, [vaška], -y, f: postroj přes rameno určený k zavěšení věder (2.6.2)

vejkladek, -u, m: široký límec (2.8)

visít, ned.: viset (2.2)

vodr, -u, m: spodní patro ve stodole určené pro uskladnění sena (2.5)

vohlášky [vohláški], -ek, pomn. zvaní na svatbu (2.9)

vochčák, -a, m: ovčák (2.11)

vokázat, dok.: ukázat (2.2)

vokřín, -u, m: miska vydlabaná ze dřeva (2.6.1)

volát, ned.: volat (2.2)

voračky [vorački], -ek, pomn.: poslední tři dny masopustu (2.9)

vorpulák, -u, m: veliký proutěný koš (2.6.2)

vostát, dok.: zůstat (2.2)

vostenec, -e, m: počáteční krátké husí peří (1.4)

vošouch, -u, m: bramborák, cmunda (2.7)

voženít [vožeňít], ned.: oženit (2.9)

vrčít, ned.: vrčet (1.4)

vtít, ned.: vrtět (1.4)

vůj [vúj], -e, m: vozová oj (2.6.2)

vyčepit [vičepit], dok.: ozdobit, vyparádit (2.1)

vydrovka [vidrofká], -y, f: mužská čepice lemovaná vydří kožešinou (2.8)

vyjslužka [vijslužka], -y, f: výslužka (2.7)

vyjrosteček [vijrosteček], -a, m: chlapec v pubertě (2.1)

vyštípat [višťípat], dok.: vyklovat (1.4)

zahradka [zahratka], -y, f: zahrádka (2.5)

zvostát, dok.: zůstat (2.2)

zíbšt [zípst], ned.: zábšt (1.1)

žíto, -a, n: žito (1.3)

8. LEXIKÁLNĚ SÉMANTICKÁ ANALÝZA

8.1 Přejímky slov

Zeměpisná poloha Chodska (tedy jihozápad České republiky a sousedství s Německem) má veliký dopad na ovlivňování místního nářečí. Jde především o pronikání celé řady germanismů do nářeční slovní zásoby „chodského“ obyvatelstva.

Slova užívaná v běžné české mluvě z běžné řeči cizího jazyka převzatá mají řadu variant. Mnohdy dochází ke zkomolení přejímky a tím ke ztrátě její motivační průhlednosti a pak se těžko hledá její původ i základové slovo (Holub, 2003, s.153).

Již Hruška (1907, s.7) odkazoval na stále styky Chodů s Němci, ať už přátelské či nepřátelské. Především poukazuje na dobu Lamingena, kdy byly do němčiny překládány jména jako Myjtňák (přeložen na Mathausera)²² nebo Šedlovský²³ (Šedlbauer).

Zaměříme-li se na současný stav chodského nářečí, tak zjistíme, že ve většině případů přejaté slovo přijalo českou příponu, přizpůsobilo se české morfologii a v podstatě se stalo slovem českým.

Při určování, zda jde o německou přejímku, jsme lexémy porovnávali s Českým jazykovým atlasem, byla-li v něm přejímka zachycena. Cennými pomocníky nám též byly českoněmecké slovníky a Machkův Etymologický slovník jazyka českého a Stručný etymologický slovník jazyka Josefa Holuba a Stanislava Lyera. Dále jsme přejímky konzultovali s pedagogy vyučujícími německý jazyk.

---

²² V příloze Promluvy respondentů je přepsaný záznam rozhovoru s paní Annou Mathausarovou.

²³ Též jsme hovořili s paní Annou Šerlovskou (ve jméně možná proběhla změna *d* v *r*).

Německé přejímky byly zaznamenány v těchto oblastech tématického slovníku²⁴:

- Počasí: *luft* (die Luft, vzduch)
- Země a voda: *haltýř* (halten, držet), *kýbl* (der Kübel, vědro)
- Zvířata: *husman* (der Mann, muž), *mařtal* (der Marstall, chlév)
- Rodina a rodinné události: *famílie* (die Familie, rodina), *legrut* (der Rekrut, branec), *švagr* (der Schwager)
- Polohy a pohyby: *gruntovat* (der Grund, základ), *kvaltovat* (die Gewalt, síla), *pucovat* (putzen, čistit), *richtovat* (richten, připravit), *šlajfovát* (schleifen, tahat), *štajfovát* (steif, tuhý), *švantrat* (schwadronieren, žvanit)
- Zdraví a nemoci: *marodit*, *marodnej*, *vomarodit* (marod, nemocný)
- Lidská sídla a obydlí: *cajch* (das Zeug, haraburdí), *cimra* (das Zimmer, pokoj), *fabrika* (die Fabrik, továrna), *hambalka* (der Hahnenbalken, kohoutí hřada), *lajsna* (die Leiste, lišta), *loch* (das Loch, díra), *štokrle* (das Stockerl, stolička)
- Kuchyňské předměty: *štamprlátko* (Stamperl, sklenička)
- Činnosti, předměty a nástroje potřebné k zemědělské práci: *mandálek* (die Mandel), *korba* (der Korb, košík), *ráfek* (der Reifen, obruč), *šlajf* (schleifen, tahat), *špricle* (die Sprosse, příčka žebříku), *špunstrok* (der Spund, zátka, der Trog, necky)
- Pokrmy a strava: *calta*, *calatka* (Zelte, kynuté pletené pečivo), *cukerle* (das Zuckerl, cukrovinka), *fašírka* (faschieren, rozemlít), *knedlik*, *knédlprajt* (der Knödel, knedlík), *štrúdl* (der Strudel, závin)
- Oděvy: *fěrtuch* (vortuch, das Fürtuch, zástěra), *lajbík* (der Leib, tělo), *mustr* (der Muster, vzor), *pantl* (das Band, šňůrka), *šněrovačka*, *šnorovačka* (schnüren, šněrovat), *šnuptejchl* (der Schnupfen, rýma, das Tüchel, šátek)

---

²⁴ U každého přejatého slova doplníme původní slovo německé a jeho český význam.

- Zvyky a tradice: *hejta* (vznik lexému *hejta* je sporný, Český jazykový atlas uvádí původ tohoto slova pravděpodobně ze staršího německého *hüete*; základ může být ovšem i v dětské řeči nebo v citoslovci; Holub a Kopečný tento lexém spojují s *hýčkati*, blíže ČJA 2 1997, s. 418), *kaple* (die Kapelle, kaple)
- Profese: *fráter* (der Pater, kněz), *rychtář* (der Richter, soudce)
- Zájmena, číslovky, příslovce, předložky, částice: *himle* (hin, tam)

Nejvíce přejímek z němčiny bylo tedy zachyceno v oblastech Polohy a pohyby (celkem sedm přejímek), Oděvy (celkem šest přejímek), Lidská sídla a obydlí a Pokrmy a strava (po pěti přejímkách) a Činnosti, předměty a nástroje potřebné k zemědělské práci (čtyři přejímky). V ostatních tematických oblastech bylo již přejímek méně. V některých oblastech (Rostliny a Vyjadřování času) nebyly německé přejímky v námi sebraném materiálu dokonce zastoupeny vůbec.

V některých případech nabyla v průběhu času spíš pejorativního významu (prejímky *fráter*, *cajch* a další)

Zajímavé jsou jazykové zkomoleniny německého původu. Výraz *hambalka* z oddílu Lidská sídla a obydlí vznikl z *der Hahnenbalken*, znamenající kohoutí hřadu (*der Hahn*, kohout a *der Balken*, kláda či trám). Toto slovo vzniklo zkomolením při přejímání, kdy zkomolena byla první část složeniny (*hahnen* > *ham*). Druhá část složeného slova (*der Balken*) se přejala pouze se změnou koncovky. Původní německá koncovka byla nahrazena českou femininní koncovkou -a, která uvedené slovo přiřazuje ke vzoru žena (Říha, 2002, s.56).

Lexém *šnuptejchl* znamenající kapesník vznikl z německých výrazů *der Schnupfen* (rýma) + *das Tüchel* (šátek). Do našeho jazyka pronikl výraz ve tvaru *šnuptýchl*, námi zaznamenaná podoba *šnuptejchl* vznikla diftongizací *y* > *ej* druhého německého základového slova.

Mírně úsměvná může připadat přejímka *špunstrok* z oddílu Činnosti, předměty a nástroje potřebné k zemědělské práci. *Špunstrok* je pojmenování

označující zátku do troků, tedy „špunt z trok“. Tento lexém je plně německého původu, a skládá se ze slov, der Spund (zátka, špunt) a der Trog (necky, troky).

Ojedinelou hybridní neboli kombinovanou složeninou je lexém *husman* z tématického oddílu Zvířata, znamenající housera. Tento lexém vznikl z českého výrazu hus- a německého výrazu der Mann (muž).

8.2 Charakteristika dialektismů

Pro charakteristiku dialektismů byly použity lexémy, obsažené v tématickém a diferenčním slovníku. Dialektismy můžeme rozdělit podle diferenčních nářečních příznaků do několika druhů. Nejčastější dělení je na sémantické, specifické a lexikální dialektismy (Sochová, in Čermák, 1995, s.258).

Sémantických dialektismů (tedy těch, které mají jiný význam než spisovné slovo stejně znějící) se ve slovníku vyskytlo minimální množství. Jde o takové dialektismy, jejichž nářeční význam je odlišný od významu stejně znějícího spisovného slova. Do sémantických dialektismů můžeme zařadit následující lexémy: *sedlák* (kromě spisovného význam ještě označení veliké sněhové vločky), *bouřit* (klepat na dveře), *půda* (zde označení pro podlahu, naproti tomu pro vyjádření běžně českého pojmu „půda“ se používá lexému *punebí*), *nožíky* (nůžky), *krosna* (kromě batohu na záda ještě označení pro nůši), *plena* (veliký vyšívavý šátek) a *dřevák* (charakteristika nešikovného člověka).

Více než sémantických dialektismů se vyskytlo dialektismů specifických (nemají spisovný pojmenovací ekvivalent). Tyto dialektismy nejsou osobité pouze pro Chodsko, ale i pro vybrané nářeční lokality. Do specifických dialektismů můžeme zařadit např. následující: *haltýř* (otevřená studna), *houvar* (louka s dobrou pící), *čepení* (ozdoba nevěstiny hlavy), *švantrat* (mluvit špatně česky), *hambalka* (horní patro ve stodole), *vodr* (dolní patro ve stodole), *cetlík* (veliké struhadlo na zelí), *hrachovec* (hrnec k výrobě povidel), *vokřín* (miska ze dřeva), *bejky* (veliké hrábě), *fanfrnoch* (hudební

nástroj; džbán potažený kůží, ke kterému jsou připojeny žíně), *bacán* (buchta), *cáračka* (vypečená šťáva z vepřového masa), *máčedlo* (viz. cáračka), *maltošna* (bramborová placka), *toč* (pokrm z brambor), *fěrtuch* (krojová zástěra), *foremetka* (imitace límečku), *práporka* (lehký oděv), *praštěnky* (krojové mužské kalhoty), *rozplášenka* (krojová zástěra), *rukávce* (vyduté rukávy), *šůsek* (vycpávka držící šerku na bocích), *babskej bál* (masopustní bál pořádaný speciálně pro dámy), *dozvuky* (poslední den masopustu), *kytičková* (kytičkový bál o masopustu), *sezpívaná* (oživování písní před masopustem), *spouštědla* (předmasopustní zábava), *voračky* (tři dny masopustu).

Nejvíce specifických dialektismů se vyskytlo v souvislosti s masopustem a kroji. Toto lze vysvětlit jakýmsi „svérázem“ vyhlášeného postřekovského masopustu, který nemá obdoby nikde jinde v České republice a je vázán na místní prostředí.

Nejvíce se vyskytlo dialektismů lexikálních (jedná se o ty lexémy, pro které čeština má spisovný ekvivalent). Do skupiny lexikálních dialektismů můžeme zařadit lexémy z oblastí (výběrově):

- Počasí: *cedit, liják, luft, mhla*
- Země a voda: *houvrať, miklačka, rymík, stunce*
- Rostliny: *brambůr, jábło, kotev, lipa, pecedle, peručí, pšence*
- Zvířata: *husman, kotejš, líče, ryjba*
- Rodina a rodinné události: *bába, čepit, děrek, dívče, droužka, družba, hůdě, svarba, vyčepit, vyjrosteč*
- Polohy a pohyby: *běžít, cárat, dít se, gruntovat, odpočnout, pucovat, richtovat, šlajfovat, štajfovat, vokázat, vostát, zíbst*
- Pocity a stavy člověka: *chčasnyj, chudyj, skromnyj, svatyj*
- Zdraví a nemoci: *kášel, lík, marodit, marodnej, stonavej, přešlej*
- Lidská sídla a obydlí: *cajch, demů, duchna, lajce, lajsna, loch, mařtal, poruška, punebí, půvalek, sence, storola, suden, špánky, štokrle, vodr, vyhořit*
- Kuchyňské předměty: *cedítka, kadečka, kamnovec, řešato*

- Činnosti, předměty a nástroje potřebné k zemědělské práci: *kepl, kolmaha, košinka, krace, kúš, mandálek, nožíky, pavuza, plouh, rohatiny, rukovák, šlajf, špunstrok, tratar, tulec, vách, vorpulák, vůj*
- Hudební nástroje: *drkačka, húsle, štěbenec*
- Pokrmy a strava: *blboun, brambúračka, calta, calatka, cukerle, čekuláda, knédľprajt, pormáslí, šlejška, šterc, štrúdl, vošouch, vyjslužka*
- Oděvy: *búta, flámiška, jupka, kabza, kalounek, klobúk, lajbík, nápěnka, mustř, pantl, rukajce, stříjce, smutéčka, šerka, šerkovák, šnorovačka, šnuptejchl, štrikovat, vejkladek, vydrovka*
- Zvyky a tradice: *drkačka, drkáč, drkat, hejta, hejták, velkonoce, vohlášky, vosvětít, voženít, vyjslužka*
- Profese: *arvokát, dotor, fráter, piskač, puklař, vochčák*
- Dramatické události: *houtrata, humřít, klepety*
- Vyjadřování času: *časnyj, íčko, outerek, ranyj*
- Zájmena, číslovky, příslovce, předložky, částice: *bedle, copa, delů, dokajť, himle, japa, kerejpa, keryj, něhdo, něhde, teky, tůlik, tuten, tuto*

8.3 Synonymie

Synonyma jsou taková slova nebo spojení, která různě pojmenovávají jeden předmět nebo jev dvěma či více pojmenováními. V chodském nářečí byla zachycena následující synonyma: označení *cáračka* a *mácedlo* pro vypečenou šťávu z masa, do které se namáčí knedlík nebo chléb; výrazy *churavej, marodnej, přešlej, stonavej* pro označení nemocného člověka; synonymické označení koše výrazy *rukovák* a *vorpulák*, pojmenování *bedle* a *himle* pro vedle, synonyma *češnek* a *češněk* označující česnek nebo lexémy *búta, stříjce* a *tříjce* jako pojmenování pro boty. Připomenout můžeme ještě lexémy

rozplášenka, *flámiška* a *jupka*, kdy prvně jmenovaný lexém je typický pro Horní Chodsko a *flámiška* a *jupka* pro Dolní Chodsko²⁵.

8.4 Polysémie

Polysémická slova (tataž lexikální forma má dva nebo více různých významů, které spolu částečně souvisejí) nejsou v chodském nářečí nijak častá. Námí byly zaznamenány pouze dvě polysémantická slova, a to slovo *dřevák* a *hůdě*. Dřevák může označovat jak dřevěnou botu, tak nešikovného člověka. Hůdě je neutrální označení pro dítě (odvozeno od volání na housata), a taktéž hanlivé označení pro zlobivé dítě.

8.5 Homonymie a paronymie

Slova stejně znějící, ale mající různý význam (homonyma), se v námí sebraných textech nevyskytovala. Taktéž paronyma (slova, která nejsou úplně shodná, liší se pouze např. v jednom fonému) nebyla zaznamenána.

8.6 Frazémy

Pod pojmem frazém lze chápat ustálené spojení alespoň dvou slovních forem, jehož význam je celistvý, přenesený a nerozložitelný na významy jednotlivých složek. Typickým, i když ne zcela nutným znakem frazému je metaforičnost a expresivnost.

Při výzkumu chodského nářečí jsme příliš rozsáhlou řadu frazému nezaznamenali. U každého zaznamenaného frazému uvádíme jeho stavbu (pokud bylo možné ji určit) a námí zdokumentovaný význam pro snadnější zprůhlednění.

---

²⁵ Všechny lexémy, *jupku*, *flámišku* i *rozplášenku* mají respondenti v povědomí, pasivně je proto můžeme řadit mezi synonyma, ale aktivně jde spíše o tautonyma (tautonymum je označení pro slovo, které pojmenovává jednu skutečnost na jiném úseku).

8.6.1 Frazémy nevětné slovesné

Naprostou většinu námi sebraných frazémů lze zařadit do skupiny frazémů nevětných slovesných. Jedná se tedy o frazémy vzniklé kombinací slovesa a dalšího slovního druhu (v našem případě především substantiva).

JÍT HEJTU (V + S) = jít na návštěvu. Zajímavostí je, že tato frazeologická jednotka se oproti českému spisovnému výrazu „jít na návštěvu“ užívá bez předložky *na*. Návštěvník se označuje lexémem *hejták*.

JÍT DO KOTEJŠŮ (V + S) = jít pod peřinu, jít spát. Kotejš je označení ptačího brku. S tímto frazémem je možné se setkat i v deminutivní variantě *jít do kotejšků*.

JÍT DO STUNCÍ (V + S) = jít pro vodu.

HÝBAT/HEJBAT SE ZEMÍ (V + S) = pracovat na poli. Tato frazeologická jednotka byla zaznamenána v záporném významu, kdy se na velikonoční pátek nesmělo *hejbat se zemí*, protože by dle lidové pověry mohl někdo zemřít.

METAT SENO (V + S) = vyhazovat seno na půdu. Tato činnost se prováděla po senoseči, kdy se vidlemi vyhazovalo z vozu seno na místo určené k uskladnění (obvykle tedy na vozd). Též byla zachycena neslovesná varianta tohoto frazému, *metání sena*.

ŠLEJŠKOVAT HUSY (V + S) = tlačit husám do krku bramborové šišky, aby husy rychle přibíraly na váze. S tímto frazémem se setkáme i ve spisovné češtině (*šiškovat husy*).

VYTÁHNOUT NÁKLAD (V + S) = zahřátí a následné nabroušení pluhu.

BÝT/BEJT V LUFTĚ (V + S) = být nepřítomný, zmizet, ztratit se. SČFI uvádí být nepřítomný a někde chodit, jezdit.

BÝT/BEJT HORACÍ (V + ?) = označení něčeho samozřejmého (to je horací = to je samozřejmé, to je jasné). Tomuto frazému (dle výpovědi jedné respondentky) již dnešní mladá generace nerozumí.

JAKPAK/JAPA SYPALA PŠENCE = jaká je výnosnost pšeničného zrna (v metrických centech) z jednoho hektaru. Těto frazeologické jednotky užívali hospodáři, když se vzájemně dotazovali na výnosnost pšenice (tento frazém není vázaný pouze na pšenici, stejně tak je možné se ptát i na výnosnost žita, ječmene, ovsa či řepky olejné. Ale námi byl zachycen pouze výraz zjišťující výnosnost pšenice).

8.6.2 Frazémy nevětné neslovesné

Frazémy nevětné neslovesné jsou frazémy vzniklé nejčastěji kombinací přídavného a podstatného jména nebo kombinací dvou podstatných jmen.

ZRALÉ/ZRALÝ PEŘÍ (ADJ + S) = peří vhodné k oškubání a k naplnění do polštářů a peřin. V Klenčí pod Čerchovem je zvykem, že se na sv. Martina (tento den je v Klenčí pouť) peče husa. Zabita byla jen ta husa, která měla „zralý peří“ (aby peří nepřišlo nazmar).

DLOUHÝ/DLOUHEJ PLAMEN (ADJ + S) = vydatný žár v kamnech. Na vydatném žáru (tedy na „dlohým plameni“) se poté pekly bramboráky (*vošouchy*) a *toč*.

BABSKÝ/BABSKEJ BÁL = bál pořádaný pro dámy. Tento bál, pořádaný o masopustním pondělí je speciálně určen všem ženám a dívkám. Muži mají samozřejmě přístup také.

DO MRTI/MRTĚ = zcela úplně, kompletně.

8.6.3 Frazémy větné slovesné

Větnými slovesnými frazémy mohou být pořekadla, pranostiky, okřídlená slova, průpovídky, situační výroky a přísloví.

CO MASOPUST DOKÁŽE, TO PROSINEC HUKÁŽE – toto žertovné pořekadlo naznačuje, že občas o masopustním veselí dochází k otěhotnění.

8.7 Charakteristika expresivity slov

Expresivní slovo se odlišuje od neutrálního tím, že vedle pojmového významu obsahuje i pragmatickou významovou složku vyjadřující citový vztah mluvčího k sdělované skutečnosti.

Expresivita může být trojího druhu (Šlosar a kol., 2000, s. 95):

1. slovo má trvale expresivní charakter i bez kontextu, jeho expresivita souvisí se slovotvornou nebo hláskovou podobou. Tento typ slovní expresivity Jaroslav Zima nazývá expresiva inherentní (Zima 1961, s. 10). Do této skupiny můžeme zařadit tato námi zaznamenaná expresiva: *blboun, Bulák, cajch, čárimúri, cucnút, d'ífčička (d'efčička), drp (drb), družička, fajnovej, flaška, fráter, hromátka, Honda, Hromnička, chlapík, klepeti, kotejšek, kraječka, křížek, kumbálek, kiřička, lenoch, líče, lump, mamina, mandálek, Manka, paňd'ulák, parádňí, pecedlátko, průser, supr, štamprlátko, štokrle, telátko, vodrhovačka, votípka, vijrostek*. Většina zachycených expresiv byla právě inherentní.
2. slovo je expresivní pouze v lexikalizovaném přeneseném významu²⁶, dle Zimy se nazývají expresiva adherentní (Zima 1961, s. 10). Do této skupiny

---

²⁶ Do této skupiny jsme zařadili i slova, která jsou v přeneseném významu expresivní, ale v nářečním významu nikoliv.

bychom mohli zařadit *bába, bejki, d'edek (d'erek) dřevák, lazar, monstrum, vořvat, tokáňí*.

3. expresivita slova vzniká aktuálně jako následek jeho zařazení do stylově, citově či jinak odlišného kontextu. S tímto typem slovní expresivity jsme se nesetkali.

Také bychom mohli expresivně zbarvená slova diferencovat podle kladného nebo záporného hodnotícího příznaku.

Mezi kladně zbarvená slova patří: *d'ífčička (d'efčička), družička, kotejšek, kraječka, kiřička, Manka, pecedlátko, štamprlátko, telátko*.

Mezi záporně zbarvená slova můžeme počítat: *blboun, cajch, drp, dřevák, fajnovej, flaška, klepeti, lenoch, lump, průser, štokrle, vodrhovačky, vijrostek*.

Expresivitu také lze hodnotit podle přípon. Častá je především maskulinní přípona *-ek (d'edek /d'erek/, kotejšek, křížek, kumbálek, mandálek)*, dále jsme zachytili charakteristické přípony *-oun (blboun)*, *-da (Honda)* nebo *-ák (paňd'ulák)*.

Velmi běžná jsou též deminutiva. Setkali jsme se s těmito zdrobnělinami: *d'ífčička (d'efčička), družička, hromátka, Hromňička, kotejšek, kraječka, kumbálek, kiřička, pecedlátko, štamprlátko, telátko, votípka*.

ZÁVĚR

Cílem této práce bylo zachycení a popsání lexikonu tří vesnic v jádru Chodska. Výsledkem naší práce jsou dva typy slovníků, tematický a diferenční (abecedně řazený slovník). Tematický slovník obsahuje téměř 450 slov z různých tematických oblastí. Diferenční slovník tvoří více než 200 lexémů. Též jsme se zabývali hláskoslovím a tvaroslovím, protože se mluva v oblasti Chodska vyznačuje i specifickými jazykovědnými znaky.

Z výsledků aktuálního výzkumu vyplývá, že povědomí o chodském nářečí je na velmi nízké úrovni a aktivní užívání chodského dialektu se prakticky omezuje pouze na nejstarší generaci.

V hláskoslovné a tvaroslovné stavě jsme zaznamenali ve srovnání se staršími pracemi daleko méně jevů, které by chodský dialekt činily specifickým v rámci celé jihozápadočeské nářeční skupiny. S některými jazykovědnými znaky (jak je uvádějí starší práce), které byly pro mluvu typické, se nesetkáme již ani v mluvě nejstarší generace. Naopak existují určité lexémy, kterých lidé užívají pravidelně např. proto, že pro ně spisovná nebo obecná čeština žádné označení nezná.

V našem výzkumu nářečního lexika jsme ověřili několikasetleté ovlivňování „chodštiny“ němčinou. Ve slovní zásobě se vyskytuje značné množství slov, která k nám přešla přímo z němčiny nebo alespoň jejím prostřednictvím. Tyto lexikální jednotky jsou na různém stupni přejetí.

Frazeologie jako součást slovní zásoby není na Chodsku v mluvě obyvatel příliš frekventovaná, přesto jsme zachytili frazémy, které jsou typické pro zdejší oblast a o jejichž omezené teritoriální platnosti svědčí i fakt, že se některé nevyskytují v souborném přehledu frazému všech útvarů a poloútvárů národního jazyka, ve Slovníku české frazeologie a idiomatiky.

Oblasti, v nichž se nářečnímu lexiku daří nejlépe, jsou především čtyři: okruh spojený se svátky a tradičními slavnostmi, dále pak chodský kroj, strava a zemědělské práce. Tuto skutečnost si lze vysvětlit tím, že především starší generace dosud ve slavnostní dny stále nosí kroj, většina obyvatel má blízko

k zemědělské práci a potřebu jídla musí člověk neustále uspokojovat a složení stravy místních lidí se příliš nezměnilo.

Výhledy do budoucna jsou poměrně jednoznačné. Vliv médií (zejména internetu), škol, časté stěhování do měst, zaměstnání mimo bydliště, to vše se podepisuje na postupném úbytku „domažlického“ nářečí. Při srovnání s Hruškovým Dialektickým slovníkem chodským (vydaným již více než před 100 lety) zjistíme, že se v dnešní běžné mluvě na Chodsku vyskytuje nářečních lexémů daleko méně, než kolik jich uvádí Hruška. A vývoj se bude pravděpodobně ubírat stále stejným směrem. Přesto lze říci, že chodské nářečí hned tak nevyumře a ještě si zaslouží pozornost nářečních badatelů.

POUŽITÁ LITERATURA

- Balhar, J., Jančák, P. a kol., *Český jazykový atlas 1*. Academia, Praha 1992.
- Balhar, J., Jančák, P. a kol., *Český jazykový atlas 2*. Academia, Praha 1997.
- Balhar, J. a kol., *Český jazykový atlas 3*. Academia, Praha 1999.
- Bělič, J., *Nástin České dialektologie*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1972.
- Bozděch, J., *Baarovo Klenčí*. Turista, Červený Kostelec 19--.
- Cuřín, F. a kol., *Vývoj českého jazyka a dialektologie: učebnice pro pedagogické instituty*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1964.
- Čermák, F. a kol., *Manuál lexikografie*. H&H, Jinočany 1995.
- Čermák, F., *Jazyk a jazykověda*. Pražská imaginace, Praha 1997.
- Čermák, F., *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy neslovesné*. Academia, Praha 1988.
- Čermák, F., *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy A - P*. Academia, Praha 1994.
- Čermák, F., *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy R- Ž*. Academia, Praha 1994.
- Felix, E., *Chodsko v našem písemnictví*. Theodor Mareš, Plzeň 1940.
- Holub, J., Lyer, S., *Stručný etymologický slovník jazyka českého se zvláštním zřetelem k slovům kulturním a cizím*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1992.
- Holub, Z., Janečková, M., *Úvod do české dialektologie*. Pedagogická fakulta JU, České Budějovice 1993.
- Holub, Z., *Dialektologická praktika*. Jihočeská univerzita, České Budějovice 1996.
- Holub, Z., *Lexikon nejjižnějšího úseku českých nářečí*. Aleš Čeněk, Dobrá Voda u Pelhřimova 2003.
- Holub, Z. a kol., *Doudlebské nářečí a slovník*. Roční období, České Budějovice 2004

- Holub, Z., *Jak mluvili a mluví lidé na Novohradsku*. In: Novohradské hory a novohradské podhůří. Příroda, historie, život. Baset, Praha 2006, s. 349 – 359.
- Hruška, J. F., *Dialektický slovník chodský*. Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, Praha 1907.
- Jindřich, J., Kotal, J., *Chodský slovník*. Holub, Z., Chýlová, H., Psutková, B., Ulrychová, M. Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje, Plzeň 2007.
- Kejvalová, E., *Zvláštnosti chodského lexikonu jako odraz způsobu života obyvatel*. Diplomová práce. Západočeská univerzita, Plzeň 2002.
- Klimeš, L. a kol., *Západočeská vlastivěda: jazyk*. Západočeské nakladatelství, Plzeň 1992
- Kříž, P., Holub, Z., *K problematice současného výzkumu specifických nářečních jevů na Domažlicku*. In: Od teorie jazyka k praxi komunikace. Sborník prací členů Katedry českého jazyka a literatury. Pedagogická fakulta JU, České Budějovice 2007, s. 215 - 228.
- Lamprecht, A., *České nářeční texty*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1976.
- Machek, V., *Etymologický slovník jazyka českého*. Academia, Praha 1971.
- Němcová, B., *Národopisné a cestopisné obrazy*. Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1957.
- Osvaldová, L., *Chodské písně (forma lidské komunikace a doklad jazyka regionu)*. Diplomová práce. Západočeská univerzita, Plzeň 2005.
- Profous, A., *Místní jména v Čechách : jejich vznik, původní význam a změny. Díl III., M-Ř*. Československá akademie věd a umění, Praha 1951.
- Říha, R., *Doudlebský lexikon*. Diplomová práce. Jihočeská univerzita, České Budějovice 2002.
- de Saussure, F., *Kurs obecné lingvistiky*. Academia, Praha 1996.
- Šebková, V. P., *Domažlice a Chodsko*. Nejnovější průvodce. Nákladem V. P. Šebkové, Praha 1936
- Špelda, A., *Chodsko domov můj*. Život a dílo národního umělce Jindřicha Jindřicha. Západočeské nakladatelství, Plzeň 1975

Voráč J., *Česká nářečí jihozápadní 1*. Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1955

Voráč J., *Česká nářečí jihozápadní 2*. Academia, Praha 1976

Zima, J., *Expresivita slova v současné češtině. Studie lexikologická a stylistická*. Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1961

SEZNAM PŘÍLOH

1. Seznam respondentů
2. Promluvy respondentů

SEZNAM RESPONDENTŮ

BURŠÍKOVÁ ANNA, Postřekov, 1925

JAHN JAN, Díly, 1982

KUŽELKA FRANTIŠEK, Postřekov, 1942

KUŽELKOVÁ ANNA, Postřekov, 1945

LÍNKOVÁ MARIE, Díly, 1937

MATHAUSEROVÁ ANNA, Klenčí pod Čerchovem, 1941

PSUTKOVÁ MARIE, Klenčí pod Čerchovem, 1924

SOKOL JOSEF, Postřekov, 1913

ŠERLOVSKÁ ANNA, Klenčí pod Čerchovem, 1951

PROMLUVY RESPONDENTŮ

Mluvila **Anna Šerlovská, 1951, Klenčí pod Čerchovem – Klenečská keramika**

Nu, copá bich o ní řekla. Sme jako teda fabrická prodejna, jó, d'elá se to fšecho f Klenčí. Je to originální ruční práce, d'eláme si to vod prvopočátku fšecho sami, i tu hmotu lijeme do forem, glazujeme, nu, celou tu hmotu si d'eláme sami. Nó, pálíme, černá je dvakrát malovaná, sou to teda motivi z chockích krojů, jó, černá je s těch cípů na šátkách. Bílá je s **fjertuchú** a **kandušú**. No, černá je teda složitější, pracnější, taki je skoro jednou tak drahá. Bílá je jenom na glazuře malovaná, ale černá se musí s leptací barvou, musí se to potom tam vileptat. Potom máme tudlectu vzorovanú, to je teda nejstarší barva, jako se malovávalo za stara, to je s kandušú taki a s fjertuchú. Túdlecti, jako ten talíř, to je pantlovej. Pantlovej znamená...jako **pantle** na krojích, to sou tadi ti mašle. Nevim, co bich eště k tomu řekla. Sme samostatní, napřet sme bili s Domažlicema, **íčko** sme samostatní, f Klenčí. Já sem tadi nákejch štrnáct let, f krámu. Sousetka bila malířka, tak sem tam vedle ní jako malá **d'efčíčka** sedávala, gdiš vona točila na kruhu a malovala. Se mi to odmalička líbilo. D'eláme jenom chockí motivi a d'eláme to i takle v modrím, protože se to hodí...že maj ti cibuláki. Něgdo to chce zase do zelena nebo do hněda. Je to ale fšecho chockej motif.

Mluvila **Anna Mathauserová, 1941, Klenčí pod Čerchovem – Chodský kroj**

Chocko je na dvje púlki, Dolní Chocko, Horní Chocko. Dolní Chocko je vod Draženova aš tam dozadu aš k těm Pocenovicům. A tadi Horní Chocko je jenom Potřekof, Klenčí, Chodof. Je f tom trochu rozd'ílu, ne v řeči, ale f kroji třeba už je trochu rozd'íl. Túdletu sousectví s tím Bavorskem se to tu přece jenom prolínalo. I ti písnički maj bavorskej nádech a i ten kroj je malinko poňemčej. Němci mají, ti ženski, teda na ženskím kroji vidíte fšeljakí ti

prfki, kteří mají i ti Němci. Nu, a ten kroj. Tag, boti, to, to jak móda přinese, to se nedá udržovat, ne? Punčochi bílí, žlutí kalhoti, kerím se říká **prašťenki** a původně bili z jeleňice. Neska se to šije ze žlutího flanelu. Košile, na Dolním Chocku, to uš bil bohačí kraj, na Dolním Chocku uš bilo úrodněj než tadi u nás. Na Dolním Chocku višívaná a tadi na Horním Chocku uš jenom taglen tudle na tí náprsence jenom lemováńí kraječkou. Je pravda, že f Potřekovje se hodně paličkovalo, paličkovalo, tak i ti krajki se do toho kroje přenesli. Na tom ženskím kroji je plno krajkových, jako, ozdop, takových třich paličkovaných, jo, krajek. Nu a vesta, ne, u muskího vesta a čepice, kerá se menuje **vidrofka** a potom bil ešće kabátek muskej, jako. Nu a gdiš bila velká zima, tag bil dlouhej kabát, buť modrej anebo bílej z hrubího takovího plátna a ten se menuje **šerkovák**. Jó? A klobúk taki takovej velkej hodně s velkou střechou jako ešće vječí než maj tři kofbojové. No, tak to je u muskejch. A u ženskejch je to bohačí. Je fšedńí kroj, je fšedńí kroj, sukňe zvaná **kanduš**, to je taková sukňe jako s **lajbíkem** fcelku jako šatová sukňe. Sukňe je z vobičejńí látki, s kartounu jenom a k tomu je přes to je takovej jakísi kabátek, taki lechkej. Něgde mu říkali **rosplášenka**. A na Dolním Chocku říkali **jupka, flámiška**. A šátek, bes šátku ženská vúbec nešli. Šátek furt. V leťe, v zimně, v leťe proti slunci, v zimně proti zimně. Nu, a potom je, potom je takovej středńí kroj, bi se dalo říct, a to uš je sukňe do pasu, to se říká sukňe, k tomu sametová **šnerovačka, rukáfce**, zástěra zvaná **fjertuch**, to je i u toho fšedńího, ta je, ta zástěra. A zase na hlavu šátek. Nu, a potom je supr nejbohačí kroj a tam je **šerka**. Červená sukňe ze silní vlňení látki, plizovaná, gdibich ji tu mňela, já ji ukážu, nemám ji, fotku. K tomu zase lajbík, rukáfce, rukáfce a na Horním Chocku dlouhí rukávi, jako košile. Na Dolním Chocku vihrnutí a takoví rukáfce, naškrobení. A právjje tadi f tom Potřekovje, na tom, na tí košili, tomu se říká košile, je takovej velkej límec, tagzvaněj **vejkladek**, protože se viložil, přes ten kroj a ten bil právjje celej vokrajkovanej, jako parádńí krajkou. A na hlavu černej těžkej višívanej šátek. No. A potom bilo, to je červená sukňe, a potom bilo třeba i smutečńí, na pořbi a takovíto. Tam bila buť ta šercha fijalová nebo černá. Ale f Klenčí se kroj nenoší vodedávna, vodedávna. F Potřekovje to

dožívá a tam na Dolním Chocku taki to dožívá, ňákí ti soubori eš'ě to mají, ale uš neska kroj neňí bježní voblečeňí zdaleka. To eš'ě za mího d'ectví d'eťi choďili tu s t'ech vesňic do školi f kroji. Holki, holki. A muskí ti uš to nenosí vod začátku století, protože muskí šli do prácí, do svjeta a tam uš to sundali a uš to neoblíkli.

Mluvila **Anna Mathauserová, 1941, Klenčí pod Čerchovem – Polní práce**

Začla příprava, že se vijede do polí. Připravili se vozi, připravili se plouhi, fšecho abi bilo f počátku. Abi diš visvitne slunce, abi se mohlo rovnou vijet. Nu spravili se kšíri, na koňe, na krávi. Náš kraj je málo úrodnej, taďi moc koňi nebilo, vječinou se tahalo s kravama a tam ti postroje a túdletu fšecho se jako vopravilo. Muj d'eda celou zimu ve stodole spravoval žebrini. Nu a to se fšecho připravilo, nechal se u kováře na **plouch** vitáhnout náklad, f křížofce je ňegdi napsáno otká, to je ten náklad, to je ten nůš, co řeže zem. To se šlo s t'ím ke kováři, ten to zahřál, abi to popust'íl, ten koť. A bil vostrej, protože potom po zimní orbje uš to bilo značne stupení, no. A vijelo se do pole a zvoralo se. Fšecho mňelo svuj řát, co dříf, co pozďejc, gdi se co sázelo...**brambúri** pozďejc, vobilí dříf, ne, ječmen, **žito**, voves. Aš to fšecho bilo hotoví, tak přišel kvjeten a šlo se do lesa. Šlo se do lesa, zase se zapřahli ti krávi, nu a potom sme mňeli takoví klacki, to bili víceméne brzdi, **šlajf**. A abi, ono to bilo t'ěžkí, tak d'eda křičel „**šlajfuj**“ nebo „povolte šlajf“, tak jako d'eťi sme to uš tagle richtovali. Nu, přišlo se z lesa, tak se to vodvjetvilo a **vostáli** teda...nu...les dá užitek jednou za tři generace, tagže co já pamatuju, sme z ňeho ňigdi užitek nemňeli. Nu a tak d'eda potom klest'íl na dvoře fšechni ti vjetve a u nás se neříká chvojí, ale **peručí**, jó? A to peručí svázal do votípek s povřesla ze slámi a s t'ím se roztápjelo, nebili žádní Pepa. S t'ím se roztápjelo anebo von dicki řek „aš budete pect **vošouchi** nebo **toč**, tak tu s t'ím přištějete, to dá dlouhej plamen a richle to hoří“. Nu a to druhí se fšecho rozřezalo rámovou pilou, depa žádní motorofki, nu a rosekalo se na kouski a topilo. Potom bila tu pila, tak se taki jezďilo na pilu pro pilini, to taki ňegdo mňel kamna piliňáki. Nu a

přišli sena. Ráno po třetí hodíne, gdiš se rozednívalo, už se šlo. Brouski bili f takovým **tulci**, a to bil s krávi roch. Do toho se ten brousek dával, do toho trochu vodi, abi bil mokrej, nu a šlo se sekat. Neš bude velký teplo, neš budou lítat hovád'i a múchi, abi bilo jako posečino. Gdiš mňela lúka dobrou trávu, tak tomu říkáme **houvar**, jo? Nu, usušili se sena, gdiš se domú seno přivezlo na fúře, tak se tomu říkalo, že se bude **metát**, jako na ten **vodr** se dávalo. Nu a usušili se sena, tak se drobet odpočlo, nákej tejden, jo a přišli žňe. Přišli žňe a zase tak nejdříf prvňe bil zralej ječmen, potom žíto a naposled **pšence**. Tak a to se stavjelo do **mandálkú** a ze žíta ten mandálek mňel devjet snopú a pšenčnej vosum. Mňelo to svůj stíl, svou...jag bich řekla...architektonickou struktúru, abi to nepadlo. Doma se to vimlát'ilo. Gdisi ňegdi s cepem a potom bil **kepl**, žentour, tadi se říkalo kepl. Nu a gdiš se to s ťech polí svezlo, to vobilí, tak se se fšim strašňe hospodařilo a tam eš'ťe na poli zbili drobní klasi, tak copa, tak mi jako d'et'i, bili takoví hrábje, ňegdo mňel kovoví, mi mňeli dřevjení, ti d'eda d'elal, ti mňeli tak metr a púl šífki a šli se hrabat klasi. A ťem hrábím se říkalo **bejki**, bili velký. Nu a ti klasi se přivezli domú na dvúr a dalo se to slepicom. Slepice to **višt'ípali**, abi tam ňic nevostálo. Nu, vobilí se vimlát'ilo a potom se řeklo „japa vám sipala pšence“, ne, se lid'i ptali jeden druhího. V našom kraji tak do vosumnáct'i metrákú za rok za hektar. A náš d'eda říkal „jo f Dražínoje, tam už je pšenčnej kraj, tam maj i dvacet“. Vimlát'ilo se a šli se sekat votavi. Zase tak jako na ti sena, tak se šlo na ti votavi, ale to už bilo daleko snaší, nebilo to tak ťěžkí, to už bilo takoví jemňejší. A to se potom dávalo telátkom. Jo a po votavách šlo se zase do pole, šlo se zvorat a šlo se zasít. To sem zapomňela říct, zjara se eš'ťe zasad'ili brambúri. A po ťech votavách se šlo na ti brambúri vikopát. Motika se říkalo **krace**. Vikopáli se brambúri, zasilo se vobilí. A zase nanovo.

Anna Mathauserová, 1941, Klenci pod Čerchovem – Povídání o svátích

Začneme tagle: já na co si spomenu, na fšechno jist'ě ne, ale vod Novího roku, jak bježí rok. Možná, že na ňeco přideme. Na ten Novej rok se choď'ilo přát, po

sousecku, samozřejmě, to si chodili susedi přát, hospodáři, aby se jim urodilo a taková jako a byli k tomu taková říkanki. Přejeme vám v Novém roce hodně **lícat** na potoce a hodně **pšence**, jó prostě aby se urodilo. Tak to se přálo jako f ten Nový rok. Spíš to tak řeknu, jak šel ten církevní rok. Potom esli se něgdi chodilo, což já nepamatuju aňi mí rodiče, že bi se chodilo na Tři krále chodilo přát. Tadi to taki nebilo zvikem, že bi chodili ti Tři králové. Nebilo, nebilo. Prauda je, že tadi je chudej kraj, u nás neňi úrodno, tak vono i to koledování, voňi bi toho moc nedostali, jó, protože žádnej toho moc nemňel, co bi mňel na rozdávání, jó? To něgde f Polabí, tam, nu, tak. Ti tři krále, to fšechno se dá říct k tej církvi. Potom bili Hromnice, chodili se posvjetit do kostela svíčky Hromničky, a ti se zapalovali, gdiž bila v leťe bouřka, aby neuhodil blesk, tak se zapálila svíčka Hromnička. Vjeřilo se, že pomúže vot toho blesku, vod toho hromu. To je druhího února, ne? Nu, potom přišli ti Velkonoce, tagže jak já říkám bilo že něco ti pomláski, tag to tu jako nebilo, ale pekli se ti mazance a něgdi za starejch dop se to chodilo do kostela vosvjetit. Ale aňi má máma už to nepamatovala. Dali do kostela ten mazanec vosvjetit. Nu, na zelenej štvrtek, f polodne se zvoňilo naposlet, zvoni vodletěli do Říma, se říkalo, ne? A na kostele bilo taková velká monstrum, taková řehtačka a kluci, co chodili do kostela ministrovat, to mňelo takovou kliku velkou, to aňi jeden neutočil, tak na to místo toho zvoňení klepali, jo, na tu řehtačku. A z vježe tadi to bilo jako dobře slišet, jo, daleko potom ne, ale tadi vokolo to jo. Nu, na zelenej štvrtek. Na velkej pátek chodili d'eti klečat a modlit se k Božímu hrobu, bil f kostele takovej viřezanej Kristus, jako mrtvej a d'eti u toho klečeli a farář jim zadal, kolik otčenášů se maj pomodlit, ti d'eti se střídali. To ešťe za mňe bilo, já už teda sem nechodila, ale jako si to pamatuju. Nu a na velkej pátek, hlavne se nesmňelo do pole, jó nesmňelo se do pole, říkalo se, nesmí se hejbat se zemí, jó, že, to holt bili taková povjeri, že něgdo i umře, ne a taková ti řeči, taková, jó? Tagže se to tak i napúl svjetilo. Taková poloviční svátek. Dobitek jo, ten se mušel nakrmit, ale do pole se nešlo, no. F sobotu bilo večer vskříšení, to Ježíš vstal z mrtvejch, k večeru bilo velká fanfári, dicki plno lidí i z okolních vesnic a už se spivali a tagle. Ti, co nosili

kroje, tagle eš'ě, ten, to je púst, ne, před Velikonocema šest ned'el, to je púst, tak choďili i f černích šatech, f tom kraji, jo? A na to vskříšeňí, tu sobotu, uš si vzali šati červení a zelení, uš bil svátek. No a ned'ele uš bila jako, bilo, máma teda říkala, že mňeli dicki k vobjedu jehňečí maso, kozlata mladí jako, to tak k t'em Velikonocum patří. Nu a ti mazance. Nu, nehodovalo se tag jako za dnešních dop, abi se stoli prohejbali zákuskama, to nebilo, to nebilo. Nu a pond'elí velikonočňí, to se potom choďilo po t'ech sousedech popřát heskí svátka, ale zase bes ňejakího velkího pohoš'ěňí nebo tak, fšechno bilo takoví skromňejší. Jag říkám, tadi bil chudej kraj, tak to fšechno višlo jako tag jako naskromno. A po t'ech Velikonocích uš přišli pouťe. Na každí vesňici, kde bil kostel nebo kaplička bil zasvjecenej ňákímu svatímu. A na toho svatího bila pouť dicki ned'eli, tu ned'eli po tom svátku. Tag diš bilo třeba f úterí svatího Jiří, tak na tu ned'eli bila pouť. No a tak postupňe ti pouťe šli aš do podzimu no a mi tadi sme bili takoví polomňeš'áci, fšude mňeli pouť v **let'e** a mi aš, mi máme kostel svatího Marťina, tak aš na Marťina. Mi budeme mít pouť za štrnáct dňí, jó?A nu tak to jako ta pouť se uct'ívalo, to se uct'ívalo.

Mluvila **Anna Mathauserová, 1941, Klenčí pod Čerchovem – Složení vozu**

Hele, eš'ě pudem na ten vús...tak, tadi je starej rozebranej vús. Tuto sou ti žebřini a tuto je přička, to je dozadu, abi to nepadalo. Tuto je **vúj**. Túdleto je klaňice, túdleto je rozvora, to je taková...co drží ten vús pohromaďe. Túdleto je zákolňík, túdleto **šlajf**, šlajf. Túdleto je vach. Na ten vach se napojili rozporki a ti se zapřáhli za krávi. Túdleto bude zřejmňe pavuza, co se dávalo...aš bila naložená fúra, tak se dala pavúza, abi to spevňila. Tak. A túdleti tički, to sou špricle a túdleto sou loukoťe...a teť poť tadi dovňitř...túdleto je řezačka na maso. Gdisi nebili mlejnkí na maso a tu s t'ím řezňící rozřezávali maso, s tou kolípkou, jako na hodňe a tomu se říkalo fašírka, tí sekaní, tomu se říkalo fašírka. Tuto je, to je **vaška**. Tagle přes rameno a tu se přivázali kible s vodou, dokud nebil vodovod. To tu ňegde vištrachali.

Mluvila Marie Psutková, 1924, Klenci pod Čerchovem – O jídle

Já diš vařím, tak vařím postaru. A Blanka, ta chce fšechno ponovu. A voňi sou s ní, protože to chtějí dijetní, nemasní, málo slaní a já nevim co fšechno. A já uđelám knedlíki, zelí, vepřoví a to sem si vidobila minulí tejden, ne? Mňeli sme maso, knedlík, zelí a **máćedlo**. Máćedlo je ten sos, kerej se vipeće s toho masa, nu tak to je taková šťáva, tomu říkáme máćedlo. A dříf se tomu říkalo **cáraćka**, ale mi sme to doma neříkali, mi sme říkali jenom máćedlo. Já sem řekla, já uš mám na to takovou chuť, tak to jeste nebo nejeste. To je samá dijeta, tak muší...A mi sme vařili...co ešće...bili **šlejški**, to sou s **brambúru**...takoví ...šiški, mi tomu říkáme šlejški. A **blbouňi** říkáme, gdiš je kinutí řesto a do toho dáváme jahodi nebo meruňki. A bilo to, že dali talíř doprostřed a každej si s toho vzal. To je teř ti uzeňini, gdiš uđeláš velkú mísú s uzeňinú, tak si taki každej veme. Ale tuto jako u nás ne bilo. Táta ne, ten bil moc fajnovej.

Mluvila Anna Kuželková, 1945, Postřekov – O kroji

Mi sme právje nemňeli zdobení kroje. U nás sou bez...s malejma jenom višífkama. Muskí kroje teda. Ženckí ti mňeli zdobení, ale ne **túlik**, ale dolskej, to je Mrákoř a **Tumaćoř** a to, co je níš, to bili bohačí pole, tam je poctatně zdobeňejší šátky, košile, višívaní vesti, dlouhí kabáti, to šechno maji poctatně víc. Tadi bil chučí kroj. Tu bili lemování kolem kapec, túleti šňúrki na vorámování tí vesti. Gdiš potrebujou takoví ti lechčí kroje, dřeři to dost nosí do souboru, tag si vemou jenom takovídle, tomu říkáme **práporka**, že je to z práporovini, takovídle lechčí **fjertuch** a tuta košilka. Tam se dají červení úskí mašlićki, to se tadi zaváže, jo, tagže je to takoví...f tom bi se dalo tancovat. Tuto je **vejkladek**, tuto **rosplášenka**. V dolsku říkaji **flámiška**. Jo, to nosí ti **teti**, ti nosí tu rosplášenku. **Kanduš** je tuto a místo tutoho mají tu rosplášenku. A dost se tu nosí šátky na hlavu. Lidí si to šili sami, ale gdo chtěel mít pjeknej, tak si to dal k vodborňici. Já sem si našla mustř, vod mláďí sem ho mňela,

akorát sem přidala, gdiš sem drobet zesílila. Tuti sou **lajbíki**, voňi to nosili tagle vejš, než v pasu, hodně visoko. Nenosili se podprsenki a mi uš to nosíme do pasu, abi nám to sedlo. A tadi bili takoví, **šúski** se to menovalo, to bili takoví pošťárki vicpaní, takle malí a ti se dávali pod šerku, abi na tom ta šerka držela. Na ňí se to utáhlo, tagže vona nesjížděla dolú. Teť si to třeba dáme na to kšandi nebo něco takovího.

Mluvil **Antonín Kuželka, 1942, Postřekov – Jedí občané Postřekova psy a kočky?**

Íčko vám tedí řeknu celou skutečnost. Protože d'elám f tom národopisu uš dlouhou dobu a d'elal sem i v Sokole, tak sme, prostě na nás se sousedem spadlo pořádání masopustu. Uš sme to převzali vod těch, co bili před námi. Tag sme to d'elali a dicki bili ešče ňákí chlapi, co nám pomohli, ale ešče chtěli něco navíc. A protože **tuto** se zaťím neporušila tradice, že na popeleční středu bál neňí, muzika neňí, jó, tag voňi si vimisleli alespoň to, že gdiš skončil celej masopust, uš utrum s muzikou, se fšim, jó, tak u Hudlú, hospoda tudle ve Mlinci, tak tam se jako scházeli. No potom, chodí se pro křížek, že jo, popelec dávaj na ten, na výraz prach si a f prach se vobráťíš, že jo, tagže tam v hospodě dávali ze zátků špunt, napálili, ud'elali křížek, každímu gdo přišel do hospodi. A tak se tam vobjevili dva...jeden starej s mojí maminou, chlapi, tenkrát bili mladí, jeden vo něco mlačí a řekli...hele, připravíme psa nebo kočku. Pak připravili. Zastřelili ňákího psa, ňákou kočku, naložili do **kamnofce**, jo, kamnovec je velkej hrnec na vochřef vodi. Napřet to nechali f potoce, jak tekla voda, abi tam přes to tekla, naložili na zeleňiňe, f životě sem to nejet. Tenkrát sem řek je masopust, tak cťím masopust, celej rok se toho nedotknu, vochutnal sem, dal sem si...nebolo to špatní, bilo to dobrí jídlo, jo, ta zeleňina u toho bila víborná. Chlapi ne ne, ale jak stoupali štamprlátka a pivo, vilízaní talíře fšeckí. Za tři roki uš toho bilo tolik, že se nosili štiri pekáče nebo pjet pekáčú. No a potom voňi přestali, jeden vomarod'íl, potom nebilo dost těch psů, gdo bi jim

dal někoho nebo koček, tak s tím přestáli a vot tí dobi se to jenom povídá. Ale neňi to pravda uš vůbec, já nevim, deset dvacet let to neňi pravda. Depa.

Mluvili **Anna Buršíková, 1925, Postřekov a Antonín Kuželka, 1942,**
Postřekov - Diskuze

Antonín Kuželka: Tak dej pámbu.

Anna Buršíková: Já jim povídám, jak sme to tu mňeli pjekní, jak nám tu hráli Klevočaňi tudle vedle Matoušů pod lipů, to ti teki nevíš a dicky v máji k večeru, to blo túze pjekní, jak sme choďili po fsi, chlapcí nás zlobili, rozvazovali nám **fjertuchi**, mi sme nosili kroje.

Antonín Kuželka: To eš'e nebili tuti f televizi tuti já nevim, jak se menujú, ten Reks a túdle'i.

Anna Buršíková: Tuti? To je muzika?

Antonín Kuželka: Né, f televizi nebili, teď ženský **íčko** chvátají na to, abi **sed'ili** u serijálu, tak depa mají čas na nějakí ten?

Anna Buršíková: Televize nebili a tuti taki ne, ale umňeli lid'i spívat. A íčko si pusťí tuto a nespívají, no. A potom je masopust a muší k Hadamom na **sespívanou**.

Antonín Kuželka: Bute ráda, že aspoň tuto mají.

Anna Buršíková: A potom spívají celú cestu jenom uš je konec masopustu. To spívají furt. Jako dibi jinou neumňeli. Mi sme vispívali písniček.

Antonín Kuželka: Vi ste umňeli.

Anna Buršíková: Mi sme umňeli.

Antonín Kuželka: Ale vina je to naše, mi sme t'i starší, mi sme je to mňeli učít.

Anna Buršíková: Mi sme doma spívali a esli vi ste nespívali...ba ne, oňi **teki** spívají. Mi tam máme tu malú a spíváme a ta uš to teki umí.

Mluvila Anna Buršíková, 1925, Postřekov – Postřekovské studně

Studni se tadi říká **stunce**. Říkali sme pudeme do stuncí jako pudeme pro vodu. Potom je tu ešte jedno slov, vetevřená studna, kde bla tekoucí voda a tomu se říkalo **haltíř**. Ten tu ve fsi teki je, ale už je tam **miklačka**. Ten haltíř bl tu, jak je pomník padlích. Tam si choďili pro vodu t'i, co nemňeli svoje stunce, tak si choďili do veřejní. Vjera Halecú tam padla a volala pomoc, abi jí šli vitáhnút, ale ono to neblo hlubokí.

Mluvila Anna Buršíková, 1925, Postřekov – O zpěvu

Lidé, támle nám hráli, tam pod lipú bli muzikant'i, mňeli **šťebenec** a húsle a já nevim co ešte. Každij večer nám hráli. A nepotreboval žádnij, abi za to dostal peňíze. Zadarmono hráli. **Íčko** muší každij jak do něčeho fúkne už mít peňíze, jo a hodňe moc. Zadarmono íčko žádnij nič neud'elá. Tenkrát hráli chlapcí zadarmono a blo to pje kní, tagle v máji navečer a **d'ířčata** choďili po fsi a spívali. Íčkom něgdo nespívá, diť to žádnij neumí...protože...gdiš je tu masopust, tak muší bít sespívaná. Jagživa nemušila bít, za nás, protože mi sme spívali. A íčko maj jen tuto, to jim to spívá samo fšeljakí vodrhovački a pořádní písnički neumí. Tak. To je prařda, jó? Za nás to blo moc veselijší. Tuto neňi žádná veselost. Íčko diš chtějí bít veselí, tak se muší pořádně napít. Diš se nenapijou, tak nemůžou d'elat nič. Mi sme říkali...chlapcí, pote nám zapumpovat...tam bívala naprot'i hotelu stunce, tak sme řekli pote nám zapumpovat, abi se dořt'ípili a dali nám cucnút pivo. Depa mi sme mňeli jako íčko dú k muzice, já co sem kúkala, šla na máj...túdle sem vid'ela, já povídala, to sem f živoťe nevid'ela. Cez ruku mňela něco, abi jí nebla zima, ale v druhí ruce nesla flašku. To za nás neblo.

Mluvila Anna Buršíková, 1925, Postřekov – O tanci

Ale tancováňi to blo jenom, gdi to blo dovoleno. Gdi bl advent, to je f listopadu, nebo púst, to je po masopust'e, tag se netancovalo. To žádnij nešel,

to bi se žádnij nevopovážil. Íčko chodí nejvíc f postě. To se držílo, to bi i bívali lidí vodsúdili dost. To se žádnij vůbec nevopovážil. A **teki** sme si toho víc vážili, **íčko** si toho neváží. Protože íčko to maj furt. Íčkom lítají z jednoho do druhího, to sou fšeljakí támle, aňi neví, gdo s kím tancuje, každí se tam točí jak chce a tancujou furt. Tenkrát se nesmělo a blo to. A bla kázeň ňejaká, íčko neňi ňic. Nu a tagle mi sme to mňeli, mi sme holt tancovat nesměli, tak nás to aňi nenapádló, abi sme šli. Íčkom si každej d'elá, co chce. **Đífčata** se votst'ehujou a chlapcí se vodst'ehujou a neňi to vdaní, je to jen tak na hromátce a neňi to ňic.

Mluvila **Anna Buršíková, 1925, Postřekov – O rodině**

Tu sem se narodíla tu f tí chalupje, támle v tí **senci**. Ale potom sem se vdala jinam a **íčko** sem se zase vrátila sem. Sem tu se švagrem, ten mňel chlapce, tři chlapce, žena mu **humřila**, bla to má sestra. A chlapcí fšichňi maj postavíno, tak tu žádnij neňi, tak sem tu s ňím. On má ňeco teki...se žalutkem, marodíl, bil lazar, bral líki, holt sem tu. Múj muž humřil, to uš je devjet let a jemu žena jedenást. Přetím sem bla aš hnedle na konci vesnice nahoře. A méno mám furt stijní, jak sem se narodíla, tag je mám furt stijní, Anna Buršíková.

Mluvila **Anna Buršíková, 1925, Postřekov – O kroji**

Mi sme chodíli f krojích furt. Mi sme mňeli **rosplášenku, kandúš, fjertuch**, f tom sme chodíli furt. Já **íčkom** mám zást'eru a jináč, aš íčko pudu do kaplí, tak budu mít zase kraj. Protože mi sme tu ňic jiního nemňeli. Tuti zást'eri aš íčko poslední dobou. To sme nosili furt kraj. A gdi potom blo lepší ňákej svátek, tak sme mňeli lepčí. To sme mňeli **rukáfce** nebo sme mňeli i **šerki**. To sme chodíli vistrojení tu. Íčkom žádní vistrojení nechodí. Íčko maj jen rifle a eš'te čím sú otrhaňejší, t'ím sú lepčí. Já dicki říkám, takovídle kalhoti gdiš vidím ňákí pravniki, gdiš přídú v ňákích takovídle kalhotech, tag řeknu, ti sú špatní do **mařtalí**.

Mluvil Josef Sokol, 1913, Postřekov – O chodské svatbě

No tak sem se narodil v hospodářství no a při tom sem vostal teda a ... zkrátka... no eště mjel jsem jednoho bratra. No a ten se přižeňil tudle nahoru na jeden dvůr. No a do školi, do školi tu do vobecní, potom do mješťanki do Klenčí sme chod'ili pješki, né jako neska autobusem. Mi sme chod'ili pješki a .. no nevinechali sme. Málo-kdi, kdi bila velká nehoda teda, jo. Nó a potom holt gdiš se muj bratr přižeňil na ten dvůr tu nahoru, tak holt sme, sem vostál doma no a potom přišel tuten režim, ... sme mívali služební teda teki. Nu a diš přišel ten režim. Tak... jó, poto holt jsme mušeli do drujstva. Ačkoliv já nerad do drujstva šel, ale bili holt jsme přinucení. Přinuťili nás pokutama. Trvalo to drobet' díl než jsem se vožeňil - f třiatřicet'í. No, jakpa začít. Manželku sem mjel z Potřekova. Ta uš teda zemřela. A, no při veselce. Mi sme mjeli první **vohláški** a potom sme chod'ili zvat příbuzní. A chod'ilo se dvakrát teda. Jednou při prvních vohláškách a potom aš podruhí. Potřet'í, to bili v kostele, bili vohláški, jo. Zvat sme chod'ili dvakrát. No a kdiš sme chod'ili zvat, tak v každí tí rod'ine, kam sme přišli, tak nám dali ukrojit chleba, jo. No, tovíte, ukrojit, jsme si ukrojili, ale diš to bilo u každího, tak už nič sme nejedli. No a potom teda jako, to sme mjeli **drušbi** a **druški**, jo. **Íčko** říkaji mládence,ne? První družba s družkou, potom druhej a třetí f tom průvodu. A .. potom přet svatbou to jsme chod'ili teda ješ'ě do kostela na učení... ,jo, ale to se vodbilo teda hlatce. Jako při veselce, tak družbové ti šli k žeňichovi na snídaňi a družički, ti bili u nevjestí. No a potom se šlo vod žeňicha, družbové teda, družbové šli jako první a žeňich za ňima poslední. No a diš se přišlo k nevjest'ě, tak bilo zamčeno, jo. No a tak holt, to bili takoví zvikí a pak se spívalo. No a poto diš přišli družbové se žeňichem a teda příbuzní vod žeňicha, tak žeňichovo, ze žeňichovo strani ti bili teki u žeňicha na snídaňi a poto šli fšichňi, prvňe družbové potom žeňich a za ňima šli svadebčané, z žeňichovi strani, teda to příbuzenstvo.

No a diš se přišlo potom k tí nevjest'ě, tak bilo zamčeno. No a tak potom, se začlo **bouřit** ne, na dveře a zevňijť se vozejvali: „Copa chcete?“ Nó a žeňich

vodpovídal. : „ Mi si deme pro nevjestu.“ „Mi tu žádnou nemáme.“ To vodpovídali družički zevňijť za zamčenejma dvejřma. A... a potom: „Mi vás sem nepujstříme. Jedřine až nám zaspíváte.“ No tak poto žeňich mušel spívat a... žeňich ne, družba. První družba, ten to vet. A tak ten potom: „Tluču tluču vodevřete! Nebo vi mi neslišíte? Dáte-li nám vaší ceru nebo nedáte?“ A družički potom vodpovídali: „Dáme, dáme, jakpak rádři, diť sme vám jí vichováli. A k dobrřimu přivedli.“ No a potom teda vodevřili . No a vešlo se dovňijť. A tam potom přivřtali, já mislim, že pivem. Uš aňi nevím. No a tam potom vevňijť, potom dávali roďiče požehnání teda. Jó ešťe nevjesta, nevjesta bila v komoře zavřiná. A tak potom: „Depa máte nevjestu drujstva?“ No a tak... a poto šel pro ňí do komori nebo jestli mu to poslali pro ňí, uš se nepamatuju. Jo a poto žeňich šel pro nevjestu a přivet starou bábu ne. Nó a ta mívala ješťe ňákou tu panenku v **porušťice** a hlásila se jako nevjesta. Nó a žeňich točil hlavou že ne. Nó a ta bába řřkla: „ Jo, diť tuhle mám s tebou malou, ne?“ No a potom teda žeňich jí viplatřil ňeco. A poto teda bába vodešla spokojená a poto přivet teda tu nevjestu. No a potom se dávalo požehnání. Přinesla se stolička. Na tu klekli teda, voba vedle sebe – žeňich, nevjesta a tak jim dávali požehnání. A pak se šlo pješki. Prvňe šel družba s nevjestou a za ňim žeňich s prvňí drůškou. A potom šli družbové ti druhí s drůškama a potom svadebčaňi. A do kostela se šlo vážňe a z kostela uš zvesela. A ňekterí uš mjeli tu hudbu připravenou, že jim šli naprotři a přivedli je. No a ňekdo holt mjel jenom třeba tahací harmoniku tak to se vodbilo doma. A diš se přišlo domu, tak to se šlo poto hned do hospodi. No a potom se tam skrátka tančilo aš do večera. Ale tam se nevobjedvalo. Tam se přinesli koláče, svatebňí koláče a pilo se pivo. Jo a potom při tí svatbje teda ješťe ti, kde se teda vdávala nevjesta, tak tam bejvali ešče dřiváci, čekáli aš to vijde. A pak choďili taki ji uctřit, nosili koláče a ňákí cukroví. A na jídlo se šlo potom aš navečer. A potom šla zase, teda za nás, já nevím neska už to asi choďí jináč. No tak poto choďili zase přřbuzňí žeňichovo. Ti choďili k žeňichovi. A přřbuzňí nevjestřino k nevjestře. Diš se šlo navečer teda k večeri, jo. No a družbové ale uš šli potom k nevjestře. Drůški, družbové a žeňich, ti uš zvostali u nevjesti.

Mluvila Marie Línková, 1937, Díly – Vznik Dílů

Potřekof, mi sme bili osada Potřekova. Mi sme bili osada Noví Potřekof a obec sme mňeli, to bil starej Potřekof. Protože ťi sedláci, to mňeli fšichni pole sem, lesi, tak dicki ťim d'etom, gdiš se **vožeňili** nebo vdali, jim dali kus toho pole, teda d'íl a tak znikli Díli. Díl toho pozemku, to pole nebo lúki a oňi si tu postavili ťi přetkové naši si tu postavili chalupi a začlo...Díli...ale furt sme bívali osada Noví Potřekof.

Mluvila Marie Línková, 1937, Díly – Pomník

Tadi ten kúsek, tam máte mlínek, teče furt voda, zatočíte a tú silňičkú pojedete furt v lese, furt v samím lese. Aš tam uvidíte polevo pomňiček, jak nám tadi padli pjet Američanů, gdiš vosvobožovali nás tadi. Oňi přijeli tadi zezadu, vod Německa a voňi podminovali ten most, tadi bili ňákí ťi Němcí. Dvje auta přejeli před ňím a to třetí auto uš vihod'ilo do povjetří. Bilo to prvňiho kvjetna, ťesně přet koncem. A dříf teda tam bili jen ti plechi, s toho a teť se tam ud'elal takovej památňiček a každí rok je tam u toho prvňiho kvjetna taková slavnost a dicki sem jezďí ten americkej zástupce. Jo, velvislanec. A vobec to spravuje.

Mluvil Jan Jahn, 1982, Díly – Masopust

Masopust začíná f pátek, končí ve středu. F pátek je **sespívaná** u **Hadamú**, což je nejstarší hospoda v Potřekovje. Tam je rozespívaná kvůli mladím, kerí eš'ě chod'í na kiťičku. Tam se rozespívaj, abi si voživili písňički chockí. F sobotu je dole f hotelu maškarňí bál, gdi se každej voblíkne za ňákou maškaru, prost'e de se na maškarňí bál. F ned'eli je ta kiťičková, gdi se začíná vod Hadamú a končí se dole f hotelu. Kluk příde, domluví si holku, s kerou bude tancovat po tí vsi f **kolečku**. To je skupinovej tanec, gdi se chitnou pod zádama, gdi ti si vemeš holku, kerá má kiťičku připnutou na kroji a aš s ňí vodtancuješ delú po tí vsi, po celí, tag vona ťi předá tu kiťičku, připne ťi jí normálne na sako a pak normálne vona je celej večer, ti deš k tí holce večer na večeri, deš k tí holce na

večeři, pag zas tancovat, popřípadě může bejt i ňákí tokáňí. Taki se říká, jag vono to bilo...co masopust dokáže, to prosinec hukáže, nebo tag ňejak, uš si nevzpomínám. F pondělí je bapskej bál, gdi je to prostě bál pro bábi. Ten bál se dělá specijálně pro bábi, menuje se bapskej bál. Tam chodí bábi, ti s ňima tancuješ, todle a todle. F devjet hod'in se jim zaspívá písnička d'ete bábi d'ete domú, uš je hod'in devjet, uš ste se dost nased'eli, nad'eláli **klepet**. Klepet znamená jakože drbú. U nás se to mluví f množním čísle, protože voňi si povídaj mezi sebou, gdo, co, gde a jak. A proto d'ete bábi d'ete domú, uš je hod'in devjet, uš ste se dost nased'eli, nad'eláli klepet. Samozřejmě vječina je jich tam díl, ale to se prostě musí zaspívat, to se dělá každej rok. Nu pag zase skončí bál, vječinou sme tam do rána, spíš pokaždí. Pak se de g Hadamom, tam třeba si dáš zase pivo, dáš si třeba utopence nebo se dělá polífká slepičí, dobrí, ne? Potom deš zase...to bilo pondělí. F úterí je masopust, to je průvodní masopust, to je to nejvječí finále, gdi sou **legrut'í**, to sou klucí, co maj jít na vojnu. Teť uš ne, teť uš to neplatí. Tidle klucí nesli toho masopusta. To je pand'ulák ud'elanej ze slámi, je voblečenej normálně a voňi ho nesou na nosítkách. To se de s ťelocvični, aš se dojde na hřiš'ťe dolú a tam se masopust vobjesí. Uš se nepálí, to se dělalo, napřet se pálil nebo se házel do řeki. Teť se vješí, prostě, abi ten paňák zústal nafurt, abi se nemusel dělat každej rok novej. Tagže se vješí. Sou tam družički, kerí to vořvou...eš'ťe tam je chlapík, kerej má masopustní řeč, přet'ím neš ho vobjesí, gdi von říká co a jak a gde se d'elo po vsi. Von musí scháňet drbi po celí vsi, protože musí tu masopustní řeč z ňečeho složit, tagže von musí sehnat ti nejvječí drbi a nejvječí průseri, co se d'elo ve vsi. Aš pak se masopust povjesí. Pak se de do hotelu u nádraží, gde se zase tancuje. Pak je konec, ve finále zahraje písnička uš je konec masopustu...a todle, todle, družički to vořvou a ve středu sou **dozvuki**. Ve středu sou dozvuki, ti sou u Hadamú, gdi tam přide kapela a tam potom se pije, to sou prostě dozvuki, hraje tam kapela, potom uš je vopravdu konec masopustu.